

Bilaga 2 till LU2011

Den gymnasiala yrkesutbildningen och inträdet på arbetsmarknaden*

Lena Lindahl

*Jag är tacksam för värdefulla kommentarer från Anders Björklund, Robert Eriksson, Anders Forslund, Peter Fredriksson, Markus Jäntti, Lena Schröder, Anders Stenberg, Sten-Åke Stenberg och övriga deltagare i Långtidsutredningen samt Långtidsutredningens Advisory Board.

Innehåll

1	Introduktion.....	107
2	Gymnasieskolan i Sverige.....	109
2.1	Översikt.....	109
2.2	Nuvarande skolsystem och tidigare reformer.....	111
2.3	Ny gymnasiereform 2011.....	112
2.4	Gymnasieskolan inom OECD-länderna.....	114
2.5	Yrkes- och lärlingsutbildningen.....	114
2.5.1	Yrkes- och lärlingsutbildning i Sverige.....	114
2.5.2	Yrkes- och lärlingsutbildning i Norden.....	117
3	Arbetsmarknadsinträdet.....	119
3.1	Ungdomsarbetslöshet.....	119
3.1.1	Ungdomsarbetslöshet i Sverige och internationellt.....	119
3.1.2	Arbetslöshetens varaktighet.....	126
3.2	Övergången från skola till arbetsliv i Sverige och internationellt.....	127
3.2.1	Varför är arbetslösheten högre bland ungdomar – faktorer utanför skolan.....	128
3.2.2	Avhopp från gymnasieskolan.....	129
3.2.3	Faktorer som kan påverka risken för avhopp.....	131
3.2.4	Skillnader i etableringsgrad på arbetsmarknaden efter studieinriktning.....	133

3.2.5	Betydelsen av informella kontakter vid övergången från skola till arbetsliv	135
4	Hur kan övergången från yrkesutbildning till arbete underlättas?	137
4.1	Gymnasieskolans organisation	137
4.1.1	Antagningskrav och prestationskrav	137
4.1.2	Betydelsen av tidigt val av studieinriktning.....	139
4.2	Yrkesutbildningens längd och innehåll	140
4.3	Yrkesutbildningens effekter på arbetsmarknadsutfall	142
4.3.1	Arbetsplatsförlagd eller skolförlagd yrkesutbildning	142
4.3.2	Lärlingsutbildning och barn till invandrade föräldrar	145
5	Sammanfattning och slutsatser	147
	Referenser	151
	Appendix A: Arbetslöshet och utbildningsinriktning	157
	Vocational Training and Labor Market Entry – Summary	163

1 Introduktion

Sedan millennieskiftet har vi sett en ökning av arbetslösheten bland ungdomar och idag tillhör Sverige ett av de länder inom OECD som har högst ungdomsarbetslöshet (OECD 2008a). Mot bakgrund av detta fokuserar den här rapporten på övergången från gymnasiet till arbetsmarknaden för de ungdomar som inte önskar fortsätta till högskolestudier. Tre faktorer indikerar att utformningen av yrkesutbildningen på gymnasiet kan ha stor betydelse i sammanhanget. För det första påbörjas en stor del av ungdomars arbetslöshetsperioder direkt efter gymnasiet. Det tyder på att elever som inte fortsätter utbilda sig har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden och att det finns utrymme för förbättringar när det gäller övergången mellan skola och yrkesliv. För det andra förefaller sannolikheten att få jobb att delvis hänga samman med valet av studieinriktning på gymnasiet (SCB 2008). För det tredje kan det noteras att arbetslöshetsperioder bland ungdomar igenomsnitt är förhållandevis korta, men att den grupp unga som drabbas av längre perioder av arbetslöshet framför allt är de som avbryter sina gymnasiestudier i förtid. Medan elever på vissa yrkesprogram (t.ex. elprogrammet och byggprogrammet) uppvisar förhållandevis hög genomströmning är det bara 63 respektive 68 procent av eleverna som avslutar studierna inom fyra år från t.ex. industriprogrammet och fordonsprogrammet (Skolverket 2007a).

Tillsammans pekar dessa faktorer på att utformningen av utbildningssystemet på gymnasienivå i allmänhet och utformningen av yrkesutbildningarna på gymnasiet i synnerhet är viktiga för att förstå problemen för svenska ungdomar på arbetsmarknaden. Rapporten tar detta som en utgångspunkt för en genomgång och granskning av den internationella litteraturen och tolkar den utifrån ett svenskt perspektiv. Rapportens fokus ligger på gymnasieskolan. Det innebär att yrkesutbildning på högskolenivå, inom kommunal

vuxenutbildning (komvux) eller i form av arbetsmarknadspolitiska åtgärder inte kommer att beröras.

Resten av rapporten är disponerad på följande vis: Avsnitt 2 ger en översikt av gymnasieskolan i Sverige och beskriver de reformer som har skett under de senaste årtiondena. Avsnitt 3 belyser ungdomsarbetslöshetens omfattning i Sverige i jämförelse med omvärlden samt kartlägger hur ungdomars väg från skola till yrkesliv ser ut idag. Avsnitt 4 sammanfattar forskningen kring tre huvudfrågor när det gäller ungdomars arbetsmarknadsinträde. Den första handlar om betydelsen av antagningskrav för inträde till gymnasieskolan. Denna fråga är aktuell i samband med gymnasireformen 2011 som innefattar en skärpning av antagningskraven, både till studie- och yrkesförberedande program. Den andra frågan berör yrkesutbildningens längd och innehåll där studierna i huvudsak fokuserar på de reformer som yrkesutbildningen har genomgått. Den tredje frågan handlar om betydelsen av arbetsplatsförlagd eller skolförlagd yrkesutbildning. Här berörs även lärlingsutbildning som har varit praktiskt taget obefintlig i Sverige men som har introducerats i form av en försöksperiod som pågår fram till 2011. Avsnitt 5 sammanfattar rapporten och diskuterar några möjliga förändringar i organisationen av yrkesutbildningen som kan bidra till att minska arbetslösheten bland unga i Sverige.

2 Gymnasieskolan i Sverige

2.1 Översikt

Efter nio års obligatorisk grundskola har alla svenska elever i princip rätt att fortsätta studera på gymnasienivå. Övergången från grundskola till gymnasiestudier är första gången som eleverna gör ett val av studieinriktning som påverkar deras utbildningsnivå i framtiden. Utbildningen på gymnasienivå är frivillig, men flertalet elever väljer att fortsätta studera. Under senare tid har gymnasieskolan kommit att bli en skola för alla då 99 procent av grundskoleeleverna numera fortsätter direkt till gymnasiet. Detta kan jämföras med att mindre än 90 procent gick vidare till gymnasiet i slutet av 1980-talet (Skolverket 2008).

Eleverna kan söka till 17 olika nationella inriktningar eller ”program” på gymnasiet, vilka alla är treåriga. Utöver de nationella programmen finns individuella program (IV) och specialutformade lokala program. De individuella programmen vänder sig till elever som inte kommer in på de nationella programmen och ska förbereda dem för utbildning på ett nationellt program. De specialutformade lokala programmen är utformade så att de kombinerar ämnen från olika nationella program. De nationella programmen kan delas upp i två huvudkategorier – studieförberedande och yrkesinriktade – och eleverna fördelar sig idag förhållandevis jämnt mellan dessa. De yrkesinriktade programmen är tämligen specificerade och förbereder för jobb som t.ex. fordonstekniker, byggnadsarbetare eller inom vårddyrken. De studieförberedande utbildningarna syftar främst till fortsatta studier och har olika inriktningar som t.ex. samhällsvetenskaplig, naturvetenskaplig eller teknisk inriktning. Majoriteten av eleverna läser nationella program, vilka innehåller en mängd kurser där vissa (kärnämnen) är obligatoriska för alla elever. Dessutom finns programspecifika kurser samt ett antal kurser som eleven själv kan välja fritt. I och med att de flesta

grundskoleelever går vidare till gymnasiet är fördelningen mellan pojkar och flickor på gymnasiet mycket jämn. Detta gäller dock inte för de olika studieriktningarna som ibland har en mycket tydlig könsuppdelning. På de nationella vårdprogrammen är t.ex. andelen kvinnor 87 procent medan andelen kvinnor som läser energiprogrammet eller elprogrammet endast är 2 procent (Skolverket 2006). Grovt sett kan man säga att unga kvinnor samt de som bor i storstadsområdena främst väljer att läsa studieförberedande utbildningar på gymnasiet. Yrkesutbildningarna, å andra sidan, har en stark dominans av män som bor utanför storstadsområdena, särskilt i glesbefolkade områden (Skolverket 2001).

Antagningskraven för de nationella programmen är att eleven ska ha avslutat sista årskursen i grundskolan samt fått godkänt betyg i matematik, svenska (eller svenska som andra språk), och engelska. Det är ingen skillnad i antagningskrav mellan studieförberedande program och yrkesprogram. Våren 2009 saknade 23 procent av de elever som slutade årskurs nio i grundskolan fullständiga betyg, vilket innebär att de inte uppnådde godkänt i ett eller flera av grundskolans ämnen. 11 procent av eleverna fick inte godkänt betyg i ett eller flera av ämnena matematik, engelska och svenska/svenska som andraspråk och blev därmed inte behöriga att söka till gymnasieskolans nationella program. För dessa elever finns möjlighet att söka till det individuella programmet och under läsåret 2009/10 gick 15 procent av alla nyintagna elever på gymnasieskolans IV-program. Vid ansökan till gymnasiet finns två olika urvalskriterier, grundskolebetyg och närhetsprincipen där den senare innebär att eleven får plats vid den skola som geografiskt ligger närmast. Varje enskild kommun avgör vilka specifika regler som ska gälla och därmed hur pass stor vikt som ska läggas vid respektive kriterium. De flesta kommuner erbjuder inte alla utbildningsinriktningar. Eleven kan välja att studera i en annan kommun, vilket då finansieras av den kommun som eleven bor i. Flertalet gymnasieskolor är kommunala men under senare år har det skett en kraftig tillväxt av fristående skolor. Sedan början av 2000-talet har andelen elever på fristående skolor ökat från 10 till närmare 20 procent (Skolverket 2010a). De flesta fristående skolor erbjuder utbildningar som liknar dem som finns i kommunal regi och är även kommunalt finansierade (Skolverket 2005).

Enligt skollagen ska kommunerna erbjuda ett rikt utbud av gymnasieprogram. På 1950- och 60-talet bestämdes urvalet av utbildningsinriktningar på statlig nivå, baserat på prognoser av framtida

arbetskraftsbehov. Sedan 1980-talet har det skett en övergång från central planering till ett decentraliserat system där kommunerna i huvudsak ska tillgodose elevernas önskemål (Skolverket 1999).

2.2 Nuvarande skolsystem och tidigare reformer

Den svenska gymnasieskolan har genomgått ett antal större reformer under de senaste decennierna. Huvudsyftet med reformen som trädde i kraft höstterminen 1971 var att det gamla gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan skulle förenas i en ny utbildningsform – gymnasieskolan. Tidigare fanns flera olika typer av yrkesskolor: Landstingskommunala verkstads- och yrkesskolor, kommunala yrkesskolor, privata men statsunderstödda yrkesskolor samt företagskolor varav de flesta var mycket små. Även efter 1971 års reform var gymnasieskolan en förhållandevis splittrad utbildningsform. Sammantaget fanns 25 linjer uppdelade på två-, tre- och fyraåriga teoretiska och tvååriga praktiska linjer. Dessutom fanns 400 specialkurser med varierande längd och innehåll (SOU 1981:96).

1991 års gymnasiereform skapade en organisatoriskt sammanhållen gymnasieskola där alla gymnasieprogram blev treåriga och fick en likformig utformning. Dels fick programmen gemensamma kärnämnen, dels kom alla program att ge grundläggande behörighet till högskolestudier. Den gymnasieskola vi har idag vilar i allt väsentligt på 90-talsreformen som ledde fram till en decentraliserad, kursutformad och målstyrd gymnasieskola, (SOU 2008:27). Reformen innebar också att alla studenter, inklusive de som läser yrkesinriktade utbildningar, ska läsa ett antal kärnkurser (svenska, matematik, engelska, naturvetenskap, religion, samhällsvetenskap, bild och idrott). För att få ett komplett slutbetyg krävs godkända betyg på dessa kurser.

Den del av reformen som riktades mot yrkesutbildningarna inleddes med en försöksverksamhet under perioden 1988–1991 (Hall 2009). En av förändringarna var att de yrkesinriktade utbildningarna förlängdes från två till tre år där det tredje året främst bestod av teoretiska studier. Både förlängningen av utbildningstiden och den ökade andelen teoretisk undervisning på yrkesprogrammen gjorde att skillnaden mellan studie- och yrkesförberedande utbildningar minskade i samband med reformen. En annan del av reformen var att det tidigare relativa betygssystemet ersattes med ett s.k. mål- och kunskapsrelaterat system med fyra betygs-

nivåer. Därmed kom betygen att sättas utifrån specifika mål utstakade i kursplanen istället för att relateras till andra elevers resultat. Ytterligare en del av reformen var införandet av det individuella programmet som var avsett att förbereda elever med svaga skolresultat i grundskolan för något av de nationella gymnasieprogrammen.

1990-talets gymnasiereform sammanföll med flera andra större förändringar för den svenska skolan. Ansvaret för skolan överfördes från staten till kommunerna 1991, vilket bland annat innebar att kommunerna ersatte staten som arbetsgivare för lärarna. 1992 ändrades dessutom statsbidragssystemet så att varje kommun får avgöra hur statsbidragen ska fördelas mellan olika verksamheter. Slutligen kom även nya regler om ekonomiskt stöd för fristående skolor, s.k. friskolor, som ökade deras möjligheter till etablering. Det ekonomiska stödet utgjordes av att skolan fick ett bidrag per elev på minst 85 procent av elevkostnaden i de kommunala skolorna.

Sammantaget kan det sägas att den svenska gymnasieskola som utformades på 1990-talet kännetecknas av en långtgående decentralisering vad gäller både utformning och ansvarsfördelning. Detta system avviker starkt från t.ex. de övriga nordiska länderna vars skolsystem på gymnasiet i hög grad styrs av nationella regelverk.

2.3 Ny gymnasiereform 2011

I regeringens proposition 2008/09:199 ingår ett antal förändringar som gäller gymnasieskolan. Regeringen fattade beslut om propositionen i maj 2009 och riksdagen biföll propositionen i oktober samma år. Därefter har regeringen gett Skolverket i uppdrag att förbereda de föreslagna förändringarna och de första eleverna kommer att börja i den nya gymnasieskolan hösten 2011.

Eleverna kommer att kunna välja mellan 18 nationella program i gymnasieskolan, varav 13 yrkesprogram och 5 högskoleförberedande program.

I reformen ingår också skärpta antagningsregler. Alla program kräver att eleven har godkänt betyg i svenska, engelska och matematik. För behörighet till yrkesprogrammen krävs godkänt betyg i ytterligare fem ämnen (dvs. sammanlagt 8 ämnen) medan sökande till de högskoleförberedande programmen behöver ha godkänt betyg i sammanlagt 12 ämnen. Vilka dessa ämnen är beror på pro-

graminriktningen. Åtta s.k. programgemensamma ämnen ingår i samtliga program: Svenska/svenska som andraspråk, engelska, matematik, historia, religionskunskap, samhällskunskap, naturkunskap samt idrott och hälsa. För yrkesprogrammen kommer inslaget av teori (dvs. de programgemensamma ämnena) att minska till förmån för de ämnen som är speciellt utformade för programinriktningen (sk. karaktärsämnen). Dagens individuella program ska enligt förslaget ersättas av ett *preparandår*, ett *individuellt alternativ* och en *programintroduktion*. Preparandåret riktas till elever som är obehöriga att söka till gymnasiet men som bedöms kunna bli behöriga inom ett år. Elever som bedöms behöva mer insatser än så för att bli behöriga kan läsa individuellt alternativ som kan innefatta både utbildning och praktik. Programintroduktion, slutligen, riktar sig till nyanlända invandrare och består av en intensivutbildning i svenska språket samt individuell vägledning. Efter genomgången programintroduktion kan eleven söka något av de två första alternativen eller till ett nationellt program. I reformen ingår även introduktionen av den lärlingsutbildning som redan bedrivs på försöksbasis fram till 2011.

En ny betygsskala, med betygsstegen A–F, ska introduceras, där A–E står för godkända resultat och F står för ej godkänt resultat. Eleverna kommer även fortsättningsvis att betygsättas efter varje avslutad kurs. I den nya gymnasieskolan införs två sorters examen, dels en yrkesexamen, dels en högskoleförberedande examen. För att få en yrkesexamen ska eleven ha minst 2250 godkända poäng, godkänt betyg i svenska, engelska och matematik samt i de programgemensamma ämnena (Skolverket 2010b).

I samband med gymnasireformen 2011 kommer Skolverket att inrätta nationella råd för de tolv yrkesprogrammen. Programrådets ledamöter ska nomineras av bransch-, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer och utses formellt av Skolverket. Programråden ska ge Skolverket råd när det gäller att anpassa och förnya utbildningsutbudet och innehållet i yrkesutbildningen och på så vis få yrkesutbildningen att bättre motsvara den kompetens som efterfrågas på arbetsmarknaden. Råden ska även följa upp kvantitet och kvalitet i den arbetsplatsförlagda utbildningen.

2.4 Gymnasieskolan inom OECD-länderna

Det finns stora skillnader mellan OECD-länderna när det gäller utbildningssystemens innehåll och institutionella utformning. Två centrala begrepp, standardisering och stratifiering, brukar användas för att beskriva dessa skillnader. Standardisering syftar på graden av nationell enhetlighet när det gäller betygssystem och examenskrav, medan stratifiering refererar till mängden utbildningsinriktningar och hur tidigt valet av inriktning sker. De tysktalande länderna och USA kan beskrivas som varandras motpoler i dessa dimensioner. Det tyska utbildningssystemet är i hög grad standardiserat med nationellt gällande regler för alla examina, medan USA helt saknar sådana generella regler. Även åldern för inriktningsvalet varierar stort mellan OECD-länderna. I Tyskland och Österrike väljer eleverna utbildningsinriktning redan vid 10 års ålder, medan elever i USA och även England och Norden väljer inriktning först efter avslutad grundskola, vid 16 års ålder. I USA erbjuds främst generell utbildning medan utbildningssystemen i Tyskland och Österrike erbjuder yrkesinriktade utbildningar med hög grad av specialisering, d.v.s. utbildningen är i hög grad utformad för att leda till ett specifikt yrke. Det svenska utbildningssystemet, med dess helt sammanhållna grundskola och relativt breda yrkesutbildningar i gymnasieskolan, kan beskrivas som högt standardiserat och lågt stratifierat. De svenska grundskole- och gymnasiereformerna under 1990-talet har inneburit ett steg bort från den tyska modellen och ett närmande till USA:s utbildningssystem (Schröder 2000).

Utbildning fram till gymnasienivå har idag blivit normbildande för flertalet ungdomar. I de flesta OECD-länderna är andelen som genomgår gymnasieutbildning 70% eller högre (OECD 2009). De flesta studenter som avslutar gymnasiestudierna uppnår grundläggande högskolebehörighet, även om andelen som väljer att fortsätta studera varierar stort mellan olika länder (OECD 2008a).

2.5 Yrkes- och lärlingsutbildningen

2.5.1 Yrkes- och lärlingsutbildning i Sverige

Yrkesutbildningen på gymnasiet har idag 14 olika inriktningar som alla är treåriga. Samtliga yrkesprogram ska innehålla 15 veckors arbetsplatsförlagd utbildning (APU). Skolorna har ansvar för att arrangera

praktiken och kontrollera dess kvalitet. Samverkan mellan skola och arbetsliv när det gäller APU har dock vilat på frivillig grund och har ytterst varit den enskilda skolans ansvar utan stöd från nationell nivå. Yrkesutbildningens kvalitet beror i hög grad på hur pass väl skolan lyckas med att etablera kontakter med företagen. I många fall har man kunnat påvisa brister just beträffande företagskontakten. Orsakerna till detta varierar, men Skolverket hävdar att lärare på grund av tidsbrist har kommit att överlåta alltför stort ansvar på eleverna när det gäller att hitta APU-platser, (Skolverket 2004). Det är stora skillnader mellan olika program i det här avseendet. Omvårdnadsprogrammet och barn och fritid är exempel på framgångsrika program när det gäller APU-målet, medan media-programmet och elprogrammet har lyckats sämre med att förmedla APU-platser (Skolverket 2004). Om inte ett tillräckligt antal APU-platser kan förmedlas tillåter regelverket att praktiken istället förläggs till skolan (SFS 1999). Det har tidigare framkommit att elever med utländsk bakgrund har svårare än andra att hitta praktikplatser, vilket särskilt gäller för pojkar (Arnell Gustafsson 2000). Det innebär att den elevgrupp som ofta får svårigheter senare på arbetsmarknaden även har svårt att få del av arbetsplatsförlagd praktik och istället får skolförlagd praktik. I Gymnasieutredningen fanns ett förslag om ett obligatoriskt minimikrav på 15 veckors APU på samtliga yrkesprogram, vilket skulle innebära att dispensen som möjliggör en skolförlagd APU försvinner (SOU 2008:27). I underlaget till den nya gymnasiereformen 2011 finns dock samma formulering av undantaget kvar i regelverket, (se prop. 2009/10:165 § 38). Problemet att tillhandahålla APU-platser har också uppmärksammats i tidigare forskning där man förespråkar mer statlig reglering för att få företag och fackföreningar att ta ett större ansvar för yrkesutbildningen (Jonsson 2007).

Lärlingsutbildningen har historiskt sett haft en svag ställning i Sverige med mycket begränsad omfattning. Medan yrkesutbildningen expanderade kraftigt i samband med offentliga anslag och utbyggda yrkesskolor under 1950- och 1960-talet, så kan lärlingsutbildningen snarast beskrivas som ett marginellt inslag i utbildningssystemet. Under 1980-talet omfattades ca 3 000 personer av lärlingsutbildningen, varav ca 70 procent av lärlingarna fanns inom byggbranschen (Olofsson 2006). I samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet minskade antalet lärlingar markant, 1996 fanns bara 39 stycken i hela landet (SOU 2010:19). Av

OECD-länderna är det idag bara Sverige som tillsammans med Japan, Korea och Spanien i praktiken saknar ett lärlingsystem.

I den nya gymnasireformen 2011 introduceras lärlingsutbildning på försöksbasis som ett alternativ till den skolförlagda yrkesutbildningen. Försöksperioden är 1 juli 2008–30 juni 2011 och minst halva utbildningstiden (1250 poäng) ska vara arbetsplatsförlagd. Inom ramen för försöksverksamheten står skolan för kärnämnesutbildningen och arbetsplatsen för den praktiska delen av undervisningen. Syftet är att ge eleverna en grundläggande yrkesutbildning med möjlighet att under handledning på en arbetsplats få fördjupade kunskaper inom yrkesområdet (SFS 2007).

Antagningskraven och examensmålen ska vara desamma för lärlingsutbildningen som för den (i huvudsak) skolbaserade yrkesutbildningen. Skolverket och de nationella programråden ska ta fram riktlinjer för lärlingsutbildningen. Dessa kan skilja sig åt för lärlingsplatser inom olika yrkesområden. Riktlinjerna anger t.ex. vilka delar av utbildningen som ska vara skolförlagda och vilka delar som ska vara arbetsplatsförlagda samt hur introduktionen till yrkesområdet ska se ut. Programråden ska även ta fram riktlinjer för vilken ersättningen bör vara för de företag som tar emot lärlingar.

Både i försöksverksamheten och i den nationella introduktionen av lärlingsutbildning ska det finnas en möjlighet att utbildningen sker i form av att lärlingen får en anställning på företaget. I försöksverksamheten har detta dock hittills bara skett i enstaka fall. Tågordningen vid en eventuell anställning bli den att eleven först antas till ett gymnasieprogram och får ett utbildningskontrakt. Först därefter kan lärlingen komma ifråga för en tidsbegränsad anställning som varar så länge som utbildningen pågår. Den lön som lärlingen erhåller kommer skattemässigt att hanteras som vilken inkomst som helst med rätt till inkomstrelaterade socialförsäkringar. Eftersom lärlingsperioden räknas som utbildning kommer lönen inte att påverka rätten till studiemedel (SOU 2010:19).

Under våren 2009 deltog cirka 3600 elever i försöksverksamheten med lärlingsutbildning. Av dessa hade ungefär 30 procent avbrutit lärlingsstudierna ett år senare. Enligt huvudmännen var en vanlig orsak till avhopp låg studiemotivation hos en del elever (Skolverket 2010c).

2.5.2 Yrkes- och lärlingsutbildning i Norden

I Sverige, Norge och Finland är studie- och yrkesinriktade gymnasieutbildningar samlade i en gemensam utbildningsorganisation medan de är separata skolformer i Danmark och Island. Finland har, liksom Sverige, främst skolförlagda yrkesutbildningar medan lärlingsutbildningen dominerar i Danmark och Norge. På Island har både lärlingsutbildningen och yrkesutbildningen i stort en svag ställning, (Olofsson och Panican 2008).

I Danmark attraherar lärlingsutbildningen ca 35 procent av grundskoleeleverna. Under utbildningstiden alternerar eleverna mellan lärlingsjobbet på arbetsplatsen och studier på yrkesskolan, ett upplägg som brukar kallas för *det duala systemet*. Ett problem hos lärlingsutbildningen har varit genomströmningen i utbildningen och man har kunnat konstatera att det är de inledande teoretiska momenten som orsakar avhopp bland många yrkeselever, (Olofsson och Wadensjö 2006). Under utbildningstiden får danska lärlingar en lön som ligger på en nivå som motsvarar ungefär 50 procent av en fullärd arbetares lön (Albaek, 2005). Lärlingsutbildningen har dels statlig finansiering, dels finansiering från de arbetsplatser som tar emot lärlingarna och slutligen från arbetsgivarkollektivet. På arbetsplatsen ska arbetsgivaren betala avtalsenlig lön, vilken dock subventioneras från statligt håll med ungefär 20 procent (SOU 2008:27).

Till skillnad från de duala systemen (som varvar praktik och teori) är standardmodellen för yrkesutbildning i Norge den så kallade *två+två-modellen*. Denna innehåller ett fyraårigt program där de första två åren är skolbaserad utbildning och de efterföljande två åren är arbetsplatsförlagd lärlingsperiod. Yrkesutbildningen i Norge har ökat i omfång sedan 1990-talet och idag väljer ca 58 procent av eleverna att läsa en yrkesutbildning vilket är fler än i de övriga nordiska länderna. I Norge är eleverna liksom i Danmark, anställda och får lön under den arbetsplatsförlagda perioden (SOU 2009:85).

I Finland är det drygt en tredjedel av eleverna som väljer att läsa en yrkesutbildning på gymnasiet. Eleverna har minst 20 veckors arbetsplatsförlagd praktik och vanligen utbetalas inte någon lön under praktikperioden (Olofsson och Panican, 2008). Det finns även möjlighet att gå en lärlingsutbildning, men omfattningen är relativt begränsad.

Sammanfattningsvis framstår den mycket begränsade andelen arbetsplatsbaserad praktik i Sverige som den största skillnaden mellan svenska och övriga nordiska yrkesutbildningar. 15 veckors praktik i Sverige kan jämföras med att ungefär hälften av utbildningstiden i Norge och Danmark sker på en arbetsplats. Skillnaden i andelen arbetsplatsförlagd praktik är även stor när Sverige jämförs med många av OECD-länderna (OECD 2010a, b).¹

¹ Se även OECD (2004a,b).

3 Arbetsmarknadsinträdet

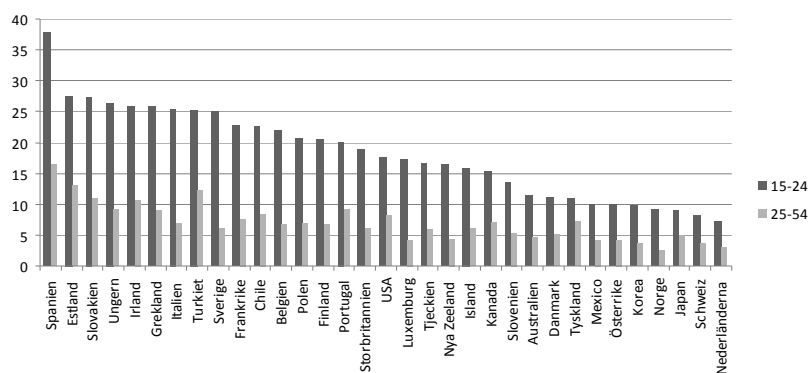
Det här kapitlet belyser övergången mellan skola och arbetsliv i Sverige samt lyfter fram skillnader i den processen mellan Sverige och andra länder. Den litteratur som studerar övergången mellan skola och arbete för ungdomar – school-to-work transitions – brukar fokusera på arbetsmarknadsutfallet i åldersintervallet 15–24 år. Detta är en period då individen utifrån sin specifika utbildning och förmåga utvecklar kompetens för att träda in i arbetslivet. Det bör dock nämnas att övergången från skola till arbetsliv är en process som är svåranalyserad eftersom det är stora skillnader mellan individer när övergången sker. Dessutom är det vanligt att övergången sker gradvis både genom att studier omväxlande varvas med perioder av arbete och genom att arbete och studier bedrivs parallellt.

3.1 Ungdomsarbetslöshet

3.1.1 Ungdomsarbetslöshet i Sverige och internationellt

Sverige är ett av de länder inom OECD som har högst ungdomsarbetslöshet. Figur 1 visar att arbetslösheten bland ungdomar i åldern 15–24 år uppgick till ungefär 25 procent 2009 och därmed kom Sverige att rankas på nionde plats bland OECD-länderna.

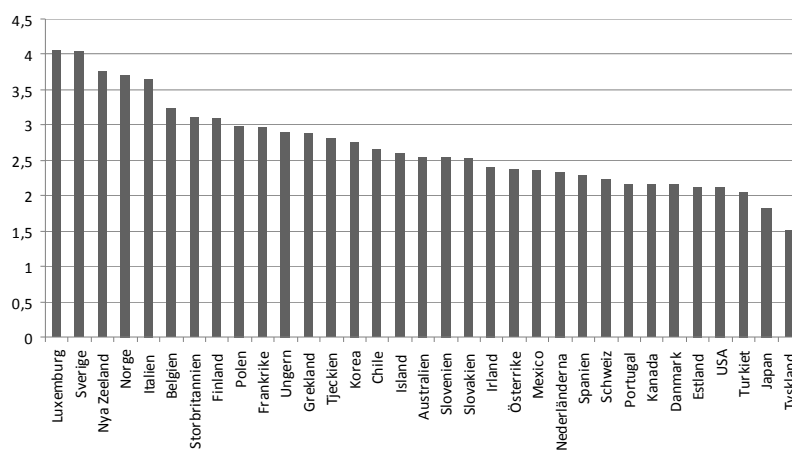
Figur 1 Arbetslöshet för ungdomar och gruppen 25–54 år inom OECD-länderna i procent 2009

Källa: OECD, Stat Extract

Arbetslösheten är känslig för konjunkturförändringar och olika länder kan befinna sig i olika konjunkturlägen vid en given tidpunkt. Ett sätt att rensa bort sådan konjunkturvariation är att studera ungdomsarbetslösheten i förhållande till arbetslösheten för vuxna. I figur 2 visas därför arbetslösheten för ungdomar i åldern 15–24 år dividerat med arbetslösheten för vuxna i åldern 25–54 år.

Figur 2 Ungdomsarbetslöshet relativt gruppen 25–54 år, inom OECD-länderna 2009

Källa: OECD, Stat Extract

Figur 2 visar att ungdomsarbetslösheten är mer än dubbelt så hög som arbetslösheten bland vuxna i alla OECD-länder utom Japan och Tyskland. Det framgår också att Sverige de facto har den näst högsta relativa ungdomsarbetslösheten (efter Luxemburg) av de inkluderade länderna. I de flesta fall har länder med låg eller genomsnittlig total arbetslöshet också låg eller genomsnittlig ungdomsarbetslöshet. Detta mönster gäller dock inte för Sverige, där den totala arbetslösheten under 2009 var nära genomsnittet, och relationen mellan den totala arbetslösheten och ungdomsarbetslösheten får därmed sägas vara ovanlig. Något som inte framgår av figuren men som också kan nämnas är att ungdomars relativa position gentemot vuxna har försämrats sedan 1990-talet i två tredjedelar av alla OECD-länderna (Quintini och Martin 2007).

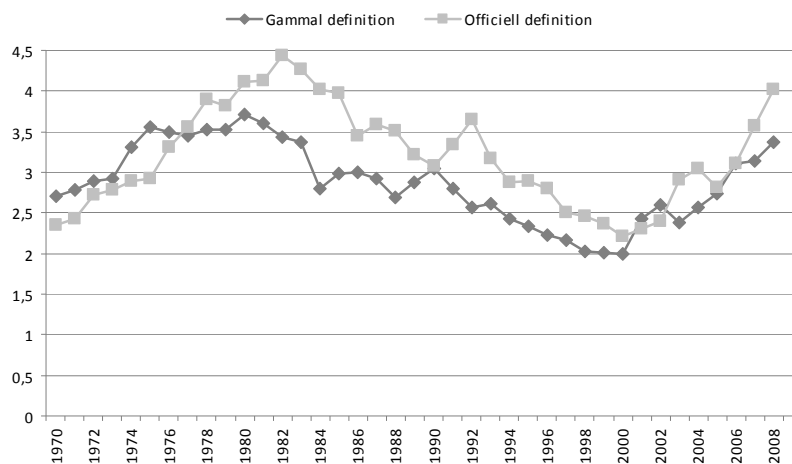
I underlaget till figur 1 och 2 ingår även heltidsstuderande som sökt och kunnat ta arbete. Den definition av arbetslöshet som SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU) baserar sig på ändrades i Sverige under 2007 som en anpassning till internationella definitioner. Ändringen innebar att arbetslösa studenter som söker arbete definieras som arbetslösa, till skillnad från före ändringen då de inte ingick i arbetskraften.² Numera överrensstämmer den svenska statistiken med ILO-definitionen av arbetslöshet som sedan länge använts av OECD och EU och många andra länder.

En fördel med ILO-definitionen är att arbetslöshetsstatistiken inkluderar fler arbetslösa ungdomar än den gamla definitionen av arbetslöshet. T.ex. framstår det som önskvärt att ungdomar som väljer att studera på grund av att de inte lyckas hitta ett jobb ingår i arbetslöshetsstatistiken. Samtidigt kan det faktum att heltidsstuderande som söker arbete räknas som arbetslösa i åtminstone ett avseende försvåra jämförelsen av ungdomsarbetslöshet mellan länder. Orsaken är att andelen studerande och deras benägenhet att söka jobb under studietiden kan skilja sig åt mellan olika länder. Ytterligare en dimension när det gäller hur vi ska tolka arbetslöshetsstatistiken handlar om hur de arbetslösa studenterna själva ser på sin situation. SCB har ställt frågan om arbetslösa ungdomar som bedriver heltidsstudier i huvudsak betraktar sig själva som studerande eller arbetssökande (SCB 2009). Ungefär 41 procent av ungdomarna mellan 15–24 år betraktade sig själva som studerande,

² Noterbart är också att sättet att samla in statistiken ändrades år 2005 då personer som väntar på jobb som börjar inom 3 månader (tidigare 1 månad) började räknas som arbetslösa. Detta gjorde framförallt att antalet studenter som räknas som arbetslösa är högre från och med år 2005.

medan den resterande delen i huvudsak betraktade sig som arbets-sökande. En rimlig tolkning av det är att drygt hälften av de arbetslösa studenterna i praktiken står till arbetsmarknadens förfogande.

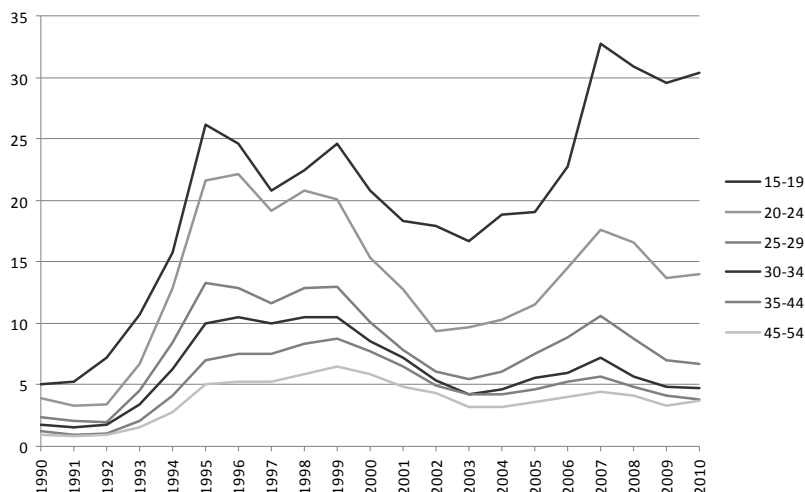
Figur 3 Den relativa ungdomsarbetslösheten enligt den officiella resp. den gamla definitionen

Källa: Egna beräkningar baserade på Nordström Skans (2009)

För att få en uppfattning om hur definitionsändringen har påverkat arbetslöshetsstatistiken är det motiverat att jämföra utvecklingen av ungdomsarbetslösheten över tid med och utan gruppen av arbetslösa studenter. Figur 3 visar utvecklingen av den relativa ungdomsarbetslösheten i Sverige enligt den nuvarande officiella ILO-definitionen respektive den gamla definitionen (där arbetslösa studenter är borträknade.) Nivån på den relativa ungdomsarbetslösheten enligt den gamla definitionen understiger nivån enligt ILO-definitionen för de flesta åren, men utvecklingen kan inte sägas skilja sig markant från denna.

Figur 4 Arbetslöshet i olika åldersgrupper, 1990–2010 i procent

Källa: OECD, Stat Extract

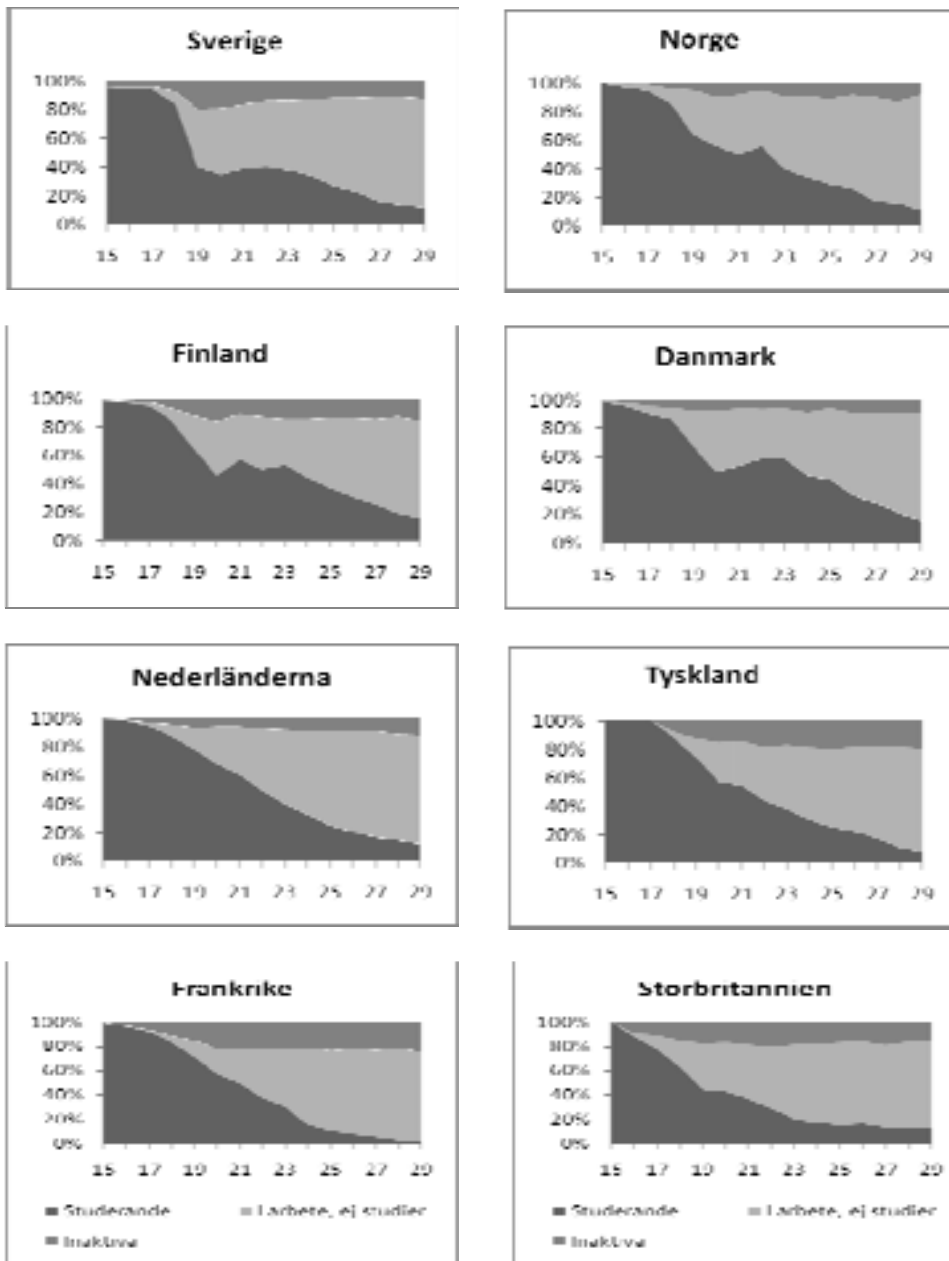
Figur 4 visar nivån på arbetslösheten över tid och fördelat över olika åldersgrupper. Ungdomar är arbetslösa i högre utsträckning än äldre och allra högst är arbetslösheten i åldersgruppen 15–19 år, dvs. under den period då de flesta ungdomar lämnar gymnasiet. Här kan vi även se att det har skett en markant ökning i arbetslöshet i den yngsta gruppen sedan millennieskiftet.³

I internationella studier har man kunnat visa att elever med oavslutade gymnasiestudier löper en påtagligt större risk för arbetslöshet än andra ungdomar. I genomsnitt är risken för arbetslöshet ungefär 7 procent högre för elever som avbrutit sina gymnasiestudier, (OECD 2008a). En översikt från OECD (2006) belyser arbetsmarknadsinträdet för ungdomar inom OECD-länderna och identifierar två (delvis överlappande) grupper av ungdomar med särskilt stora problem att hitta ett varaktigt arbete efter att ha lämnat skolan. Den ena gruppen består av bristfälligt integrerade och nyanlända utrikesfödda ungdomar ("poorly integrated new entrants") medan den andra utgörs av ungdomar som på olika sätt har halkat efter ("youth left behind"). Den senare gruppen består främst av ungdomar med oavslutade gymnasiestudier och/eller har

³ Figuren är dock delvis missvisande vad gäller utvecklingen kring år 2005 då de som väntar på arbete som börjar efter 3 månader (istället för 1 månad) började räknas med i arbetslöshetsstatistiken.

invandrarbakgrund och kan approximeras av antalet inaktiva ungdomar, dvs. som varken är anställda eller i utbildning. Figur 5 visar andel inaktiva ungdomar per 1-års åldersintervall bland 15–29 åringar för några utvalda länder.

Figur 5 Andel unga i utbildning, sysselsatta eller inaktiva, i procent 2006

Källa: OECD, Stat Extract.

De inaktiva ungdomarna som varken arbetar eller är i utbildning illustreras av ytan högst upp i figuren för respektive land. I Sverige är inaktivitet bland ungdomar vanligast i övre tonåren, d.v.s. vid åldern då de flesta avslutat gymnasiet, medan inaktiviteten fördelas jämnare över olika åldrar i de övriga länderna. Noterbart är också att i de flesta länderna avtar storleken på andelen som befinner sig i utbildning med åldern hos ungdomarna. Detta gäller dock inte för Sverige och Danmark där vi kan se att det finns fler 23-åringar som studerar än vad det finns 20-åringar som gör det. Det beror på att många unga i Norden väljer att senarelägga sina högskolestudier.

3.1.2 Arbetslöshetens varaktighet

Arbetslösheten bland unga utgörs i stor utsträckning av korta arbetslöshetsperioder. Det innebär att det finns ett inflödesproblem snarare än att ungdomarna fastnar i långvarig arbetslöshet. Längden på arbetslöshetsperioderna ökar tydligt med åldern. Under första kvartalet 2009 var 42 procent av de arbetslösa ungdomarna arbetslösa fyra veckor eller mindre medan motsvarande andel var 19 procent för personer i åldern 25–54 år och 11 procent för personer i åldern 55–64 år, (SCB 2009). Ungdomars arbetslöshetsperioder är kortare än äldres även i termer av registrerad arbetslöshet, d.v.s. andelen unga som är inskrivna vid arbetsförmedlingen.

Frågan är om ungdomsarbetslösheten därmed ska uppfattas som relativt harmlös i och med att perioderna är korta? Under de senaste 15 åren har antalet tillfälliga anställningar ökat markant i Sverige, särskilt bland ungdomar. Om de korta arbetslöshetsperioderna i huvudsak avbryts av korta tillfälliga anställningar så kan det tyda på ett allvarigare underliggande problem. Dessutom har ungdomar som blir arbetslösa direkt efter gymnasiet visat sig ha en högre risk för arbetslöshet även senare i livet. Den ökade risken kvarstår åtminstone under en femårsperiod (Nordström Skans 2005). Då arbetslöshet bland unga oftast förekommer i kortare perioder innebär det på motsvarande sätt att en relativt liten andel av ungdomarna är långtidsarbetslösa. Det betyder förstås inte att långtidsarbetslöshet inte förekommer bland unga eller att det inte ska tas på allvar. OECD (2008a) visar att de grupper som har mest problem med långa arbetslöshetstider är de som har dåliga studie-

resultat bakom sig. Dessa grupper är därmed särskilt utsatta och i behov av stöd för att lyckas ta sig in på arbetsmarknaden.

Sammanfattningsvis har vi fått en bild av att den svenska ungdomsarbetslösheten är hög i ett internationellt perspektiv. Arbetslösheten bland ungdomar relativt vuxna har stigit trendmässigt sedan millennieskiftet och i sådan utsträckning att Sverige ligger i topp bland OECD-länderna. Det faktum att en så stor del av ungdomars inaktivitet infaller direkt efter gymnasiet tyder på att det finns problem med övergången mellan skola och arbetsliv. Forskningen pekar dessutom på att ungdomar som misslyckats med sina gymnasiestudier tillhör den grupp som i framtiden kan förväntas få mest problem på arbetsmarknaden i form av långa arbetslöshets-tider.

3.2 Övergången från skola till arbetsliv i Sverige och internationellt

Ungdomars inträde på arbetsmarknaden sker allt senare i livet. Delvis beror det på att många befinner sig längre tid inom utbildningssystemet än tidigare och delvis på att fler studenter senarelägger sin högskoleutbildning (se Bilaga 3 till långtidsutredningen 2011). Dessutom tar det allt längre tid att komma in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning (Åslund m.fl. 2006). Forskningen visar också att ett misslyckat inträde på arbetsmarknaden kan ha negativ inverkan på inkomsten även på längre sikt (Nordström Skans 2005, Åslund och Rooth 2007). Åslund m.fl. (2006) beskriver problemet med genomströmning som att många mindre studiemotiverade elever förr om åren gick direkt ut på arbetsmarknaden medan denna elevgrupp idag ägnar tid åt gymnasiestudier som de inte fullföljer. Elever som hoppat av gymnasiet lyckas i allmänhet sämre på arbetsmarknaden, bland annat utgör de den grupp som har de längsta arbetslöshetsperioderna. Nedan diskuteras i mer detalj skolans roll som bestämningsfaktor av ungdomsarbetslösheten, men det kan vara värt att först nämna något om andra förklaringar till att ungdomar, generellt sett, är arbetslösa mer än vuxna, samt diskutera möjliga skäl till att problemet tycks vara mer utbrett i Sverige.

3.2.1 Varför är arbetslösheten högre bland ungdomar – faktorer utanför skolan

En vanlig förklaring till att ungdomar i alla länder betydligt oftare är arbetslösa än vuxna är att ungdomarna oftare är friktionsarbetslösa, dvs. befinner sig mellan studier och arbete eller mellan två arbeten. Det kan ta tid innan studenter hittar sitt första arbete efter avslutad utbildning, och ungdomarna kan därefter av olika anledningar vara mer rörliga än äldre. Som visas i Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2011 så tycks svenska ungdomar i större utsträckning än ungdomar i andra länder varva studier och utbildning (framförallt genom långa uppehåll) vilket kan bidra till en relativt sett omfattande friktionsarbetslöshet.

En annan förklaring är att ungdomar kan förväntas vara mindre produktiva på arbetsmarknaden just för att de är unga och saknar arbetslivserfarenhet. Om inte lönen anpassas nedåt kommer det leda till att många arbetsgivare väljer bort unga i anställningsprocessen. Den främsta anledningen till att löneivåerna för ungdomar kan vara högre än deras produktivitet är om de institutionellt bestämda lägstralönerna är för höga. De svenska lägstralönerna bestäms i avtal och de bedöms ofta som höga i ett internationellt perspektiv (Skedinger 2007). Dessutom har antalet personer som täcks av lägstralönerna ökat över tid, särskilt i de servicebranscher där många ungdomar arbetar. Ungdomar som söker en första anställning möter därmed en arbetsmarknad med höga ingångslöner vilket kan riskera att försvåra inträdet på arbetsmarknaden.

Även anställningsskyddets utformning kan spela en roll för ungdomars möjlighet att ta sig in på arbetsmarknaden (se kommande bilaga till långtidsutredningen 2011 om anställningsskyddet). Forskningen tyder på att ett striktare anställningsskydd missgynnar de inträdande grupperna. Ett striktare regelverk tenderar att minska dynamiken på arbetsmarknaden och därmed skapa färre ingångar för ungdomar. Dessutom tycks konstruktioner som innebär stora skillnader i skydd för tillsvidareanställda och tillfälligt anställda bidra till att ungdomar har svårt att få tillgång till tillsvidareanställningar, något som kan skapa frekventa övergångar mellan tillfälliga anställningar och arbetslöshet. Det svenska regelverket utmärker sig i just detta avseende, d.v.s. det gör den största skillnaden mellan tillsvidareanställningar och tillfälliga anställningar i hela OECD. Kombinationen av höga minimilöner och starkt anställningsskydd för tillsvidareanställningar kan även i sig tänkas

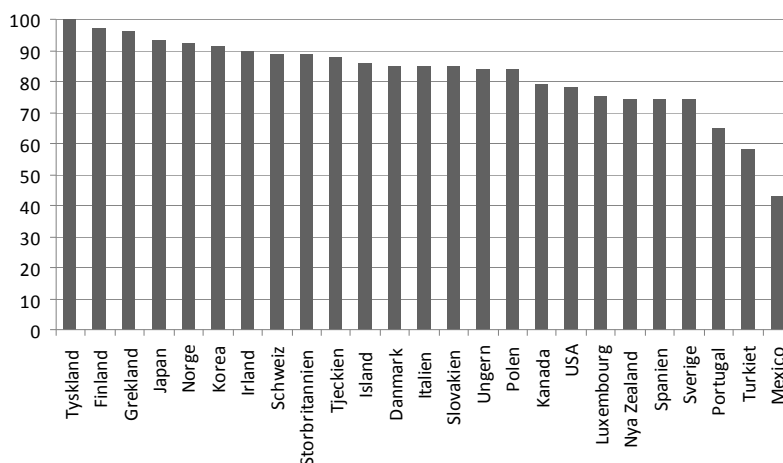
förvärra situationen för unga på arbetsmarknaden. Orsaken är att unga som söker sig till arbetsmarknaden för första gången och därmed inte tidigare har kunnat visa sin produktivitet troligen innebär ett större risktagande i en anställningsprocess, bland annat eftersom kostnaden för en felrekrytering ökar (se t.ex. Skedinger, 2008).

Även OECD (2010a) lyfter fram betydelsen av tillfälliga anställningar när det gäller ungdomars inträde på arbetsmarknaden. Förekomsten av tidsbegränsade anställningskontrakt bland ungdomar mellan 15–24 år har ökat med nära 5 procentenheter inom OECD-länderna sedan 1998. Det är även stora länderskillnader när det gäller hur vanligt det är med tillfälliga kontrakt. Minst hälften av de anställda ungdomarna i Sverige, Frankrike, Tyskland, Spanien och Portugal har tillfälliga anställningar, medan siffran är ungefär 20 procent i Storbritannien, Ungern och Tjeckien. För många ungdomar kan de tillfälliga jobben leda till mer varaktiga anställningar. Anställningssannolikheten är högre för de ungdomar som haft ett tillfälligt jobb än för de som var arbetslösa föregående period (OECD 2010). Cockx och Picchio (2009) finner att korta anställningar fungerar som språngbräda till mer varaktiga anställningar för arbetslösa ungdomar som hoppat av gymnasiet i Belgien. Men i andra länder verkar tillfälliga anställningar mer sällan leda till varaktig sysselsättning, t.ex. i Spanien (Quintini och Martin 2007).

3.2.2 Avhopp från gymnasieskolan

Andelen elever som slutar direkt efter grundskolan eller hoppar av gymnasiet har ökat på senare år och uppgår nu till ungefär en femtedel av varje årskull (Åslund m.fl. 2006). Elever som avbryter gymnasiestudierna i förtid brukar i svenska registerdata definieras som antalet personer mellan 16–19 år som lämnar gymnasiet utan att ha avslutat sin utbildning (OECD 2008a). Figur 6 visar andelen elever i en ålderskohort som fullföljt sina gymnasiestudier inom OECD-länderna. Andelen som fullföljt gymnasiestudierna ligger i Sverige under OECD-genomsnittet som är 84 procent.

Figur 6 Genomströmningen av elever på utbildningar motsvarande gymnasieskolan inom OECD-länderna 2007

Källa: OECD, Stat Extract

I tabell 3.1 visas att 81,7 procent av de elever som påbörjade ett nationellt program i Sverige under perioden 1997–2001 hade fullföljt studierna och fått ett slutbetyg inom fyra år. De studieförberedande inriktningarna (naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig och teknisk inriktning) ligger i topp, där 84–91 procent av eleverna fullföljde studierna inom fyra år medan flera av de yrkesinriktade utbildningarna ligger betydligt lägre, som t.ex. industriprogrammet och fordonsprogrammet, där andelen var 63 respektive 68 procent. Hantverksprogrammet och mediaprogrammet ligger å andra sidan strax över genomsnittet. Kvinnor fullföljer sina studier i något högre utsträckning än män medan elever med utländsk bakgrund gör det i lägre utsträckning. På vissa av yrkesprogrammen, som industriprogrammet, är skillnaden särskilt stor, medan elever med utländsk bakgrund fullföljer t.ex. studier på det naturvetenskapliga programmet i nästan lika stor utsträckning som genomsnittseleven, (Skolverket 2007a).

Tabell 3.1 Antal elever som påbörjade gymnasiet under 1997–2001 som fullföljt studierna inom fyra år, i procent. (Ungefärlig procentandel elever på varje utbildning inom parantes)

	Totalt	Kvinnor	Elever med utländsk bakgrund
Alla nationella program	81,7	83,7	74,5
Barn och fritid (7%)	72,4	74,5	62,9
Bygg (2%)	79,6	81,9	68,0
El (8%)	79,7	74,6	72,6
Energi (1%)	75,8	92,9	68,9
Estetiska programmet (8%)	78,4	80,4	73,6
Fordon (4%)	67,8	60,6	57,1
Handel och administration (7%)	74,3	76,2	63,0
Hantverk (3%)	82,5	85,0	80,6
Hotell- och restaurang (6%)	74,0	76,0	62,1
Industri (2%)	63,3	61,3	45,5
Livsmedel (1%)	70,8	73,6	72,0
Media (7%)	83,0	86,0	73,9
Naturbruk (5%)	77,4	76,7	59,4
Naturvetenskap (7,5%)	91,4	93,2	86,7
Omvårdnad (3%)	71,7	73,1	64,6
Samhällsvetenskap (22%)	85,7	87,6	76,3
Teknisk gren (5%)	83,7	84,0	76,0

Källa: Skolverket (2007).

Elever med avbrutna gymnasiestudier är en relativt heterogen grupp. Vanligen ingår både elever som saknar enstaka kurspoäng och de som avbrutit studierna tidigt i utbildningen i definitionen. Ungefär en fjärdedel av studenterna som hoppar av gör det under det första läsåret på gymnasiet, medan 60 procent hoppar av under det tredje läsåret. Elever som går utbildningar med en överrepresentation av motsatta könet tenderar att hoppa av utbildningen i större utsträckning än andra, liksom elever som läser på det individuella programmet (Skolverket 2007b).

3.2.3 Faktorer som kan påverka risken för avhopp

En markant förändring i Sverige under 1990-talet är ökningen av andelen elever som saknar godkända slutbetyg. Som vi såg i avsnitt två, innebar gymnasiereformen 1991 bland annat att det tidigare

relativa betygssystemet ersattes med ett s.k. mål- och kunskapsrelaterat system med fyra nivåer. Därmed kom betygen att sättas utifrån specifika mål utstakade i kursplanen istället för att relateras till andra elevers resultat.

Minskningen i genomströmning har kopplats till när det målrelaterade betygssystemet infördes, något som främst påverkar elever födda 1978 och senare (Björklund m.fl. 2010). För elever födda 1976 var genomströmningen på gymnasiet 86 procent för både män och kvinnor. Därefter föll genomströmningen kraftigt i och med att det nya betygssystemet infördes. För elever födda 1982 hade den fallit till 69 procent för män och 75 procent för kvinnor. Benägenheten att fullfölja gymnasiestudierna har avtagit mest för elever som har låga grundskolebetyg, något som gäller både på yrkesinriktade och studieförberedande utbildningar. Allra störst är nedgången dock bland elever som läser yrkesutbildningar. Andelen som fullföljer gymnasiestudierna inom normal tid minskade med 13 procentenheter för elever som påbörjade yrkesutbildningar och betygsattes enligt det nya meritvärdessystemet. För elever som påbörjat studieförberedande utbildningar var minskningen nära 8 procentenheter. Björklund m.fl. (2010) drar slutsatsen att införandet av de målrelaterade betygen verkar ha haft negativ inverkan på genomströmningen hos elever som påbörjat yrkesutbildningar.

Vilka konsekvenser har detta haft för eleverna när de ska ut på arbetsmarknaden? Björklund m.fl. (2010) undersöker om elevernas framtida inkomster vid en given ålder påverkas av betygsreformen. De använder endast data på elever som gått yrkesutbildningar eftersom elever på studieförberedande utbildningar i stor utsträckning fortfarande är kvar i utbildningssystemet och inte har hunnit få någon inkomst under den observerade perioden. Författarna mäter inkomsterna som andel av medianinkomsten hos dem som arbetar vid 26 års ålder och finner att yrkes elever som betygsatts enligt det gamla relativa systemet tjänade knappt 77 procent av medianinkomsten.⁴ Efter att det nya betygssystemet införts minskade inkomsterna med nära 5 procentenheter. För de elever som hoppat av gymnasiet och inte kompletterat sin utbildning i efterhand kan den negativa effekten på inkomsten bero på den kortare utbildningstiden i sig. För de elever som kompletterat studierna i efterhand kan den negativa effekten tänkas uppkomma av att ele-

⁴ Studiepopulationen är individer födda 1976–1979 som slutade grundskolan på normaltid och direkt påbörjade en yrkesutbildning. Löneinkomsterna mäts vid 26 års ålder och observeras alltså under perioden 2002–05.

verna har förlorat tid som potentiellt kunde ha använts till att arbeta och få arbetslivserfarenhet.

Till sist är det troligt att arbetsgivare i en anställningssituation ser ett godkänt slutbetyg som en signal på elevens kvalitet, vilket leder till att elever som saknar slutbetyg drabbas hårdare än innan betygsreformen. Sammantaget tyder resultaten i Björklund m.fl. (2010) på att övergången till målrelaterade betyg minskade den sammanlagda utbildningsnivån och förlängde den tid det i genomsnitt tar för elever att passera genom utbildningssystemet, särskilt för yrkeselever. Dessutom tyder resultaten på att detta hade negativa effekter på yrkeselevernans framtida inkomster.

3.2.4 Skillnader i etableringsgrad på arbetsmarknaden efter studieinriktning

En översikt från SCB visar att sannolikheten att få jobb delvis hänger samman med valet av studieinriktning på gymnasiet (SCB 2008). Tabell 3.2 visar andelen elever som avgick från gymnasieskolan läsåret 2001/2002 som inte studerar och som var sysselsatta med en lägsta dokumenterad arbetsinkomst på 142 100 kr i november 2005.

Tabell 3.2 Etableringsgrad på arbetsmarknaden 2005 för elever som avgick från gymnasieskolan läsåret 2001/2002

	Män	Kvinnor
Alla nationella program	57	45
Barn och fritid	46	34
Bygg	59	50
El	65	65
Energi	71	*
Estetiska programmet	40	30
Fordon	72	54
Handel och administration	57	45
Hantverk	58	48
Hotell- och restaurang	50	41
Industri	71	44
Livsmedel	57	47
Media	48	41
Naturbruk	59	39
Naturvetenskap	52	44
Omvårdnad	57	50
Samhällsvetenskap	52	47

Källa SCB (2008) * Andelen kvinnor redovisas inte på grund av för få individer.

Överlag är skillnaderna i sysselsättningsgrad stora mellan olika utbildningsinriktningar. För samtliga program har männen etablerat sig på arbetsmarknaden i högre grad än kvinnorna tre år efter avslutat gymnasieprogram. Elever som gått tekniskt yrkesförberedande program, som fordons-, industri-, energi-, el- och byggprogrammet har etablerat sig på arbetsmarknaden i högre grad än elever från andra yrkesprogram. Yrkesprogrammen med lägst etableringsgrad var media, estetiska programmet, livsmedel och barn och fritid. Jämförelsen av utfallet för studie- och yrkesförberedande program försvåras av att uppföljningsperioden bara är tre år, men ungefär hälften av eleverna som gått studieförberedande program var sysselsatta tre år efter avslutat gymnasieprogram. I Appendix A görs en mer detaljerad genomgång av hur arbetslöshetsrisken under det år då studenterna slutar gymnasiet skiljer sig åt beroende på studieinriktning i en analys som rensar bort betydelsen av föräldrabakgrund och grundskolebetyg. Bilden är tämligen likartad som

den som ges av tabell 3.2. Exempelvis tycks övergångarna från industri och fordonsprogrammen fungera väl, och bland de kvinno-dominerade programmen tycks omvårdnadsprogrammet vara förknippat med en avsevärt bättre övergång till arbetslivet än barn och fritidsprogrammet.

3.2.5 Betydelsen av informella kontakter vid övergången från skola till arbetsliv

Det finns en omfattande litteratur om betydelsen av nätverk och kontakter för att lyckas på arbetsmarknaden (se Ioannides och Loury 2004 för en översikt). Många studier visar att cirka hälften av alla jobb tillsätts genom informella kontakter i form av vänner, familj och tidigare arbetskompisar. Ett exempel är Pellizzari (2004) som i en studie av 15 EU-länder visar att ca 60 procent av alla anställda har fått jobb via egen eller bekantas kontakt med arbetsgivare. Både anställda och arbetslösa som använt sin bekantskapskrets för att söka jobb fick fler erbjudanden och accepterade fler erbjudanden än personer som använt andra medel för att söka jobb (Blau och Robins 1990). Åslund m.fl. 2006 visar att nästan var tionde börjar sin första anställning på en arbetsplats där en av föräldrarna arbetar. De finner dessutom att en viktig kanal in på arbetsmarknaden för många unga är att ha sommarjobbat. På senare tid har detta forskningsfält mer kommit att betona svårigheten i att studera betydelsen av kontakter och att denna varierar stort mellan olika individer. Överlag verkar män och lågutbildade använda sig av informella kontakter i större utsträckning än andra. Forskningsresultaten är inte fullt lika tydliga när det gäller betydelsen av informella kontakter bland arbetssökande i olika åldrar. Många studier finner att unga arbetssökande använder sig mer av informella kontakter än vad äldre gör medan några studier har visat på motsatsen (Ioannides och Loury 2004). Sammantaget pekar dock forskningen på att informella kontakter och sociala nätverk kan vara viktiga faktorer för övergången från yrkesutbildningar till arbetsmarknaden.

4 Hur kan övergången från yrkesutbildning till arbete underlättas?

Det här kapitlet sammanfattar svensk och internationell forskning kring tre huvudfrågor när det gäller ungdomars arbetsmarknadsinträde och med ett särskilt fokus på yrkesutbildningen. Den första frågan handlar om gymnasieskolans organisation och belyser bland annat betydelsen av antagningskraven för inträde till gymnasieskolan. Den andra frågan berör yrkesutbildningens längd och innehåll där studierna i huvudsak fokuserar på de reformer som yrkesutbildningen har genomgått. Den tredje frågan handlar om betydelsen av arbetsplatsförlagd eller skolförlagd yrkesutbildning.

4.1 Gymnasieskolans organisation

4.1.1 Antagningskrav och prestationskrav

Gymnasieskolan reglerar antagningen till de olika programmen genom att ställa krav på elevernas resultat i tidigare skolgång. Nivån på antagningskraven har naturligtvis konsekvenser för hur många elever som antas men de kan även förväntas ha betydelse i fler sammanhang. Nackdelar som kan förknippas med alltför låga antagningskrav är att de troligen har negativa effekter på elevernas studiemotivation i grundskolan. Dessutom kan elever som har låga betyg men som nätt och jämnt når upp till behörighetskraven antas vara dåligt rustade för gymnasiestudier. Om antagningsreglerna till yrkesprogrammen är alltför strikta kan å andra sidan de elever som har minst chans att bli antagna till alternativa utbildningar riskera att bli helt utestängda från gymnasiet.

Det finns mycket få studier om betydelsen av antagningskrav för utbildningsutfall med svenska data och de studier som finns har främst fokuserat på effekter av antagningsystem på social snedrekrytering till högskolestudier (SOU 1993:85). Dessa studier utnyttjar att antagningskraven till högskolestudier successivt har blivit lägre i Sverige, främst sedan början av 1960-talet. Resultaten visar att det inte verkar finnas någon effekt av de generösare antagningsreglerna på snedrekryteringen till högre studier. Endast en svensk studie berör antagningskraven till gymnasiet. Söderström och Uusitalo (2010) använder reformen av antagningsystemet i Stockholms län som genomfördes år 2000. Reformen innebar att den s.k. närhetsprincipen som gav elever boende i skolans upptagningsområde förtur vid antagningen till gymnasiet togs bort och ersattes med betyg som enda urvalsgrund. Studien visar att reformen påverkade fördelningen av elever och därmed ledde till mer betygssegregering i skolorna. Dessutom observeras ökade skillnader mellan skolorna när det gäller elevernas bakgrund som föräldrars inkomst, utbildning och etnicitet.

Det finns omfattande amerikansk forskning kring effekterna av skärpta betygs- och examinationskrav. Studierna visar att elevers testresultat i allmänhet ökar i skolor där betygskraven är hårdare. Ökningen är vanligen större för högpresterande elever än för elever med svagare skolresultat. Flertalet studier finner också att andelen som hoppar av gymnasiet ökar, särskilt bland minoritetsgrupper. En möjlig tolkning av detta är att det kan uppkomma en negativ effekt av att elever jämför sig sinsemellan. Överlag finns en samstämmighet i forskningen att höjda betygs- och examinationskrav ökar risken för avhopp från gymnasiet och att detta främst drabbar svagare elevgrupper. (Se Betts och Grogger, 2003, Bishop och Mane, 2001, Figlio och Lucas 2003, Lillard och DeCicca, 2001, Jacob, 2001).

I ett remissvar (yttrande 2009-12-11, dnr 132/2009) gör IFAU en bedömning av de effekter som skärpta behörighetskrav till yrkesprogrammen kan väntas få. Även om de skärpta kraven bara berör en mindre del av eleverna kommer andelen svaga elever som ställs utanför gymnasieskolans nationella program rimligen att öka. Eftersom få elever lyckas få slutbetyg från de individuella programmen (23 procent inom fem år), menar IFAU att ökade antagningskrav riskerar att påverka elever med svaga studieresultat negativt i deras fortsatta utbildnings- och arbetsmarknadskarriär.

Sammanfattningsvis finns mycket lite forskning om betydelsen av höjda antagningskrav för utbildningsutfall på svenska data, men troligen försämras utbildningsutfallet för elever med svaga studieresultat eftersom resultaten för de som försökt ta sig vidare genom de alternativa utbildningsvägarna (som IV-programmet) hittills varit svaga.

4.1.2 Betydelsen av tidigt val av studieinriktning

I Sverige ändrades tidpunkten för val av inriktning i skolan i samband med grundskolereformen på 1960-talet. Före grundskolereformen gick eleverna de första sex åren i folkskola och därefter kunde de välja att antingen fortsätta där eller börja i realskolan som i sin tur gav behörighet till högre utbildning. Därmed kom elever på den tiden att grupperas efter om de skulle gå vidare till högre utbildning eller inte i ett tidigt skede av skolgången, något som brukar kallas för ett *selektivt* skolsystem. Bland argumenten för grundskolereformen var att det skulle främja jämlikheten i samhället om alla barn fick rätt till 9 år i grundskolan. Dessutom påtalades att ett senarelaggt inriktningsval innebär att både eleven själv och föräldrarna har mer information om elevens studiekapacitet och intresse än vad som skulle vara fallet då valet görs tidigt. Vanliga argument mot reformen var att det är mer effektivt om de elever som har bäst förutsättningar går längst tid i utbildning. Motsvarande resonemang fördes om elever med sämre förutsättningar: Om inriktningsvalet görs alltför sent kan de eleverna uppleva att de tvingas läsa en alltför teoretisk utbildning vilket sannolikt ökar risken för avhopp från studierna.

Relativt få svenska studier har analyserat grundskolereformens effekter men ett exempel är Meghir och Palme (2005) som utnyttjar att reformen genomfördes successivt i olika delar av landet. De studerar sambandet mellan antalet år som eleverna går i grundskolan och deras totala utbildningstid samt inkomst i vuxen ålder. Resultaten visar att den genomsnittliga utbildningstiden ökade något, främst för elever med bra studieresultat vars fäder hade låg utbildning. Studien finner inga effekter på genomsnittsinkomsten men för elever med bra studieresultat vars fäder hade låg utbildning uppmättes positiva effekter.

Bland de utländska studierna av liknande reformer finns Pekkarinen, Uusitalo och Kerr (2009) som studerar den finska

grundskolereformen (som även den genomfördes successivt i olika delar av landet). De finner små effekter av reformen på elevers genomsnittliga testresultat och mycket små effekter på spridningen hos testresultaten. På norska data har Black, Deveraux och Salvanes (2005) använt en liknande ansats och finner att den norska grundskolereformen ökade elevernas samlade utbildningstid. Hanushek och Wössman (2006) använder internationella undersökningar av läsförmåga, matematik och naturvetenskap för att studera nivån och spridningen i elevernas resultat i årskurs 4 och årskurs 8. I ungefär hälften av de undersökta länderna var utbildningen uppdelad i antingen teoretisk eller praktisk inriktning efter årskurserna 4–6. Resultaten visar att i de länder som har tidigt inriktningsval var spridningen i elevernas resultat större i årskurs 8 jämfört med årskurs 4 och dessutom var medelresultatet något lägre. Senare studier har pekat på svagheter i den metod som använts i den här studien vilket gör att den bör tillmätas något lägre vikt.⁵ En ny studie på tyska data ger dock stöd för slutsatsen att tidigt inriktningsval leder till lägre medelresultat samt större spridning i elevresultat (Schubert och Becker 2010). Slutligen finner Baumert m.fl. (2010) att tidig differentiering stärker sambandet mellan socioekonomisk bakgrund och elevresultat.

Sammanfattningsvis ger den internationella forskningen om betydelsen av tidpunkten för inriktningsvalet i skolan visst stöd för att tidigt inriktningsval leder till större variation i elevresultat samt att medelresultatet inte verkar påverkas positivt.

4.2 Yrkesutbildningens längd och innehåll

Gymnasiereformen 1991 innebar tre större förändringar av yrkesutbildningen. Dels förlängdes yrkesutbildningen från två till tre år, dels utökades den teoretiska delen av undervisningen i och med att det tredje året främst kom att innehålla teoretisk undervisning. Dessutom innebar reformen att samtliga gymnasieprogram kom att ge grundläggande behörighet till högskolestudier. En konsekvens av reformen var därmed att de studieförberedande utbildningarna och yrkesutbildningarna innehållsmässigt kom att närma sig varandra.

⁵ Se diskussionen i Björklund (2010) om kritiken mot studien av Hanushek och Wössman (2006).

Ett vanligt argument för den här förändringen är att yrkes eleverna får en bredare och mer allmän utbildning som underlättar byte av studieinriktning i framtiden. En allmän utbildning med mer generella kunskaper brukar även ses som en form av "försäkring" under perioder då efterfrågan på arbetsmarknaden förändras. Vanliga argument mot de nämnda förändringarna av yrkesutbildningen är att inte alla elever har nytta av och/eller klarar av en längre utbildning med ökat teoretiskt innehåll och att det därför är ineffektiv resursanvändning (Brunello och Checchi 2007). Dessutom underlättas framtida byten av studieinriktning av det faktum att elever i Sverige har goda möjligheter till omskolning via komvux.

Den del av gymnasiereformen som riktades mot yrkesutbildningen introducerades först på försöksbasis under läsåren 1988/89–1990/91. Hall (2009) gör en utvärdering av försöksverksamheten och visar att förlängningen av yrkesutbildningarna minskade sannolikheten att elever fullföljer gymnasiestudierna med i genomsnitt 35 procent i Sverige. För studenter med svaga skolresultat minskade sannolikheten att fullfölja studierna med 50 procent. Det är dock oklart om orsaken till detta är den förlängda studietiden i sig eller den ökade mängden teori.

Vidare så hade det tredje året i utbildningen ingen effekt på elevernas benägenhet att fortsätta till universitetsutbildning. Hall visar även att den kortsiktiga effekten på elevers inkomster är negativ, vilket man kan förvänta sig i och med att arbetsmarknadsinträdet senareläggs med ett år. På längre sikt finner hon en liten positiv effekt på inkomsten, men troligen är den inte så stor att den inledande negativa effekten kompenseras. Resultaten i Hall (2009) pekar på att nedgången i genomströmningen kan kopplas till det tredje året på yrkesutbildningen och att detta särskilt har påverkat elever med sämre studieförutsättningar. Resultaten är i linje med de som återfinns i experimentella utvärderingar av s.k. Career Academies som kombinerar teoretisk utbildning och yrkespraktik på gymnasienivå i USA (Kemple och Scott-Clayton 2004 och Kemple och Willner 2008). I dessa hade fler elever sökt än vad det fanns platser, varför platserna lottades ut. Därmed kunde utfallet för eleverna som deltagit i Career Academies jämföras med utfallet för dem som hade läst på vanligt gymnasium. I likhet med Hall fanns inga effekter på benägenheten att gå vidare till högskolestudier. Effekten på inkomsten var positiv för män men inte för kvinnor

och avhoppsfrekvensen från Career Academies visade sig vara lägre än den på vanligt gymnasium.

Sammanfattningsvis visar forskningen på åtminstone tre konsekvenser av att yrkesutbildningen förlängdes. Först och främst har andelen som fullföljer gymnasiestudierna minskat sedan samtliga gymnasieprogram blev treåriga, d.v.s. avhoppet har blivit fler. Vidare är den kortsiktiga effekten på elevers inkomster negativ, medan en liten positiv effekt finns på längre sikt. Till sist har det tredje året i utbildningen ingen effekt på elevernas benägenhet att fortsätta till universitetsutbildning. Slutsatsen av detta är att förlängningen av yrkesutbildningen inte framstår som en lyckad del av den gamla gymnasiereformen när det gäller att understöda elevers övergång från skola till arbete.

4.3 Yrkesutbildningens effekter på arbetsmarknadsutfall

4.3.1 Arbetsplatsförlagd eller skolförlagd yrkesutbildning

På alla yrkesförberedande program i gymnasieskolan finns samverkan med arbetslivet i form av arbetsplatsförlagd utbildning, (APU). Generellt sett brukar APU förknippas med flera fördelar: dels utgör den i bästa fall en bra och lärorik miljö för eleven att utvecklas i, dels underlättas anställningsprocessen för företaget i och med att arbetsgivaren under utbildningstiden får klart för sig vilka kvalifikationer eleven har. Arbetsplatsförlagd utbildning kan även utgöra en länk mellan skolor och företag så att skolledningen kan få bättre insikt i vilka önskemål som potentiella arbetsgivare har.

Lärlingsutbildningen, som definieras av en mycket omfattande arbetsplatsförlagd utbildning, har haft en svag ställning i Sverige jämfört med länder som t.ex. Danmark och Tyskland där lärlingsystemen sedan länge är fast förankrade. Däremot har det politiska intresset för lärlingsutbildning i Sverige ändå varit förhållandevis stort, vilket återspeglas i att lärlingsutbildningen håller på att introduceras i form av en försöksperiod från 1 juli 2008 till 30 juni 2011.

Det finns en omfattande internationell forskning om elevers arbetsmarknadsinträde efter fullbordad yrkesutbildning respektive lärlingsutbildning som i huvudsak är baserad på länderjämförelser. Olofsson och Panican (2008) studerar skillnader i ungdomars etablering på arbetsmarknaden mellan de nordiska länderna och sätter

dem i relation till respektive lands utbildningssystem. Medan de nordiska länderna ofta ses som enhetliga i många sammanhang gäller detta inte ungdomars övergång från skola till arbetsliv. Det finns stora skillnader mellan länderna i arbetslöshet och inaktivitet bland ungdomar. Ungdomar i Sverige och Finland har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden än ungdomar i Danmark och Norge. Författarna kopplar detta delvis till att yrkesutbildningen i Sverige och Finland främst är förlagd till skolor. I Norge och Danmark genomförs yrkesutbildningen istället i stor utsträckning som lärlingsutbildningar där ungdomarna har lärlingsanställningar på faktiska arbetsplatser.

Elias m.fl. (1994) jämför utbildningssystemen för yrkesutbildningen i Storbritannien och Norge under 1980-talet genom att studera deltagarnas efterföljande inkomster. Vid den tiden hade Norge skolbaserad yrkesutbildning för 16–19-åringar medan Storbritannien sedan länge hade arbetsplatsförlagd lärlingsutbildning för elever i samma ålder. Resultaten visar att avslutad lärlingsutbildning i Storbritannien var positivt korrelerad med inkomsten för män. För Norges del uppmättes inga positiva effekter av yrkesutbildningen på inkomsten. En studie av jobbrörlighet efter lärlingsutbildning i Tyskland finner att hälften av de tidigare lärlingarna slutar på lärlingsföretaget under en efterföljande period om två år (Frans och Zimmerman 2002). Orsakerna till de avslutade anställningarna kunde kopplas både till företagen och till lärlingarna själva. Författarna finner också att företag med höga upplärningskostnader anställer sina lärlingar under längre tidsperioder, något som kan tolkas som att företagen försöker återfå något av den investering de har gjort i samband med att de har utbildat en lärling.

Exempel på mer omfattande komparativa studier är Van der Velden m.fl. (2001) som använder data för 15 EU-länder och finner att sysselsättningen bland ungdomar systematiskt är högre i de länder som har välutvecklade lärlingssystem än i länder som saknar detta, eller tillämpar lärlingsutbildning i mycket liten omfattning. En studie som jämför arbetsmarknadsutfall av skol- och arbetsplatsbaserad utbildning, inklusive lärlingsutbildning i 12 EU-länder finner att utfallet för elever som genomgått lärlingsutbildning är bättre än för elever som genomgått skolbaserade yrkesutbildningar (Gangl 2003). Studien visar också att de länder som har välutvecklade lärlingssystem har en arbetslöshetsnivå bland lärlingar som närmar sig den nivå som återfinns hos högskolestudenter efter examen. Ytterligare komparativa studier på området finner stöd för

att lärlingsutbildning verkar bidra till att minska arbetslöshetsrisken (Green 1999, Wolbers 2007). Överlag har länder med stark lärlingstradition lägre ungdomsarbetslöshet, något som gäller framför allt perioden fram till slutet av 1990-talet. Under 2000-talet har många länder fått stora problem med att upprätthålla ett tillräckligt antal lärlingsplatser. Effekten av lärlingsutbildningen på långsiktig sysselsättning samt på löner är mindre entydig i de studier som finns på området (Ryan 2001).

Ett generellt problem vid jämförelser mellan länder är att länderna kan skilja sig åt i andra avseenden som kan påverka ungdomars arbetsmarknadssituation, till exempel vad gäller lönebildning eller arbetsrättsliga regler. Ett alternativ är att analysera skillnader mellan ungdomar som har valt olika typer av utbildningar inom samma land, men då uppstår istället problemet att det kan finnas systematiska skillnader mellan eleverna vad gäller förkunskaper och grundförutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Ett sätt att mildra det problemet är att göra en studie av s.k. experimentell karaktär. I ett sådant upplägg lottas utbildningsplatser till lärlingsutbildning ut bland elever som söker till yrkesutbildningen vilket gör att eleverna på olika utbildningar blir mer jämförbara. Någon svensk studie av det slaget finns inte att tillgå, men som tidigare nämnts utfördes experimentella studier på amerikanska data vid utvärderingen av de s.k. Career Academies (Kemple och Scott-Clayton 2004 och Kemple och Willner 2008) vilka alltså tycks ha haft positiva effekter på inkomsten (för män) och på avhoppsfrekvensen. Det finns mycket få studier som på ett trovärdigt sätt jämför utfallet för elever som har läst skolbaserad respektive arbetsplatsbaserad yrkesutbildning/lärlingsutbildning utanför USA. Ett exempel är Parey (2008) som utnyttjar att variation i utbudet av lärlingsplatser påverkar ungdomars utbildningsval i Tyskland. Hans resultat visar också på att lärlingsutbildningen leder till avsevärt lägre arbetslöshet vid åldern 23–26 år än vad den skolbaserade utbildningen gör. Däremot finner han inga effekter på lönenivåer.

Yrkesutbildningens positiva effekter förefaller vara tydligast i de länder där utbildningen har en mer specifik än generell karaktär, dvs. där den är riktad mot ett yrke och där det finns en nära koppling mellan skola och arbetsliv (SOU 2008:27). Utvärderingar som gjorts av lärlingsutbildningar i olika länder har visat på positiva resultat när det gäller arbetsmarknadsutfall, vilket också kopplas till låga arbetslöshetsnivåer bland ungdomar i länder med stark lär-

lingstradition. Däremot är de långsiktiga effekterna av lärlingsutbildning mindre entydiga. Sammanfattningsvis pekar dock forskningen i riktning mot att ett ökat inslag av arbetsplatsförlagd yrkesutbildning har positiva effekter på ungdomarnas arbetsmarknadsutfall.

4.3.2 Lärlingsutbildning och barn till invandrade föräldrar

En jämförelse av barn till föräldrar som invandrat från Turkiet till antingen Tyskland eller Österrike visar på goda möjligheter att ta sig in på arbetsmarknaden för de barn som fått tillgång till en lärlingsplats (Crul 2007). Problemet med diskriminering tenderar att minska i och med lärlingsskapet, något som lyfts fram som en trolig förklaring till de positiva resultaten. I många fall har dock barn till invandrade föräldrar svårt att få tillgång till lärlingsplatser, delvis på grund av att de har sämre skolresultat än infödda barn. Dessutom tycks den generella bristen på lärlingsplatser ha tenderat att drabba barn till invandrade föräldrar hårdare än infödda barn (Worbs 2003). Liknande problem återfinns i Österrike där antalet sökande överstiger antalet lärlingsplatser och företagen som generellt får välja fritt mellan elever tenderar att föredra elever utan utländsk bakgrund (Herzog-Punzenberger 2003). Betydelsen av nätverk förefaller även mycket viktig för att lyckas få en lärlingsplats.

I Norge är goda betyg viktiga för att få en lärlingsplats och detta särskilt för elever vars föräldrar har invandrat från länder utanför Västeuropa. Det har visat sig att dessa elever måste ha högre betyg än infödda elever för att ha samma chans att få tillgång till en lärlingsplats (Helland och Støren 2006). Det tycks också vara viktigt att ha tillgång till egna nätverk när det gäller möjligheten att få en lärlingsplats. Även i Sverige har elever med utländsk bakgrund haft svårare än andra att hitta praktikplatser, särskilt gäller detta för pojkar (Arnell Gustafsson 2000).

Sammanfattningsvis tycks den arbetsplatsförlagda utbildningen ha positiva effekter även för ungdomar med utländsk bakgrund, men genomgående verkar barn till invandrade föräldrar ha problem att finna tillgång till lärlings- och praktikplatser. Delvis kan detta förklaras av att de i genomsnitt har såväl sämre betyg som sämre nätverk.

5 Sammanfattning och slutsatser

Mot bakgrund av den höga svenska ungdomsarbetslösheten fokuserar den här rapporten på hur övergången från yrkesutbildning till arbete kan underlättas för svenska gymnasieelever. Arbetslösheten bland ungdomar relativt vuxna har stigit trendmässigt sedan millennieskiftet i sådan utsträckning att Sverige numera ligger i topp bland OECD-länderna i detta avseende. Problemet med ungdomar utan vare sig arbete eller studier inleds i huvudsak från och med 19 års ålder, d.v.s. sammanfaller med tidpunkten då gymnasiestudierna vanligen avslutas. Ungdomar som misslyckats med sina gymnasiestudier tillhör den grupp som i genomsnitt får mest problem på arbetsmarknaden i form av långa arbetslöshetstider. Dessutom har elever som läser yrkesutbildningar större risk att avbryta studierna än andra elever. Sammantaget pekar detta på att utformningen av yrkesutbildningen på gymnasiet är en viktig komponent när det gäller att förstå problemen som ungdomar möter på arbetsmarknaden.

Den här rapporten sammanfattar också forskningen kring tre huvudsakliga områden där yrkesutbildningens utformning kan vara av betydelse för ungdomars arbetsmarknadsinträde. Den första handlar om betydelsen av antagningskrav för inträde till gymnasieskolans yrkesprogram. Denna fråga är aktuell i samband med gymnasiereformen 2011 som innefattar en skärpning av antagningskraven, både till studie- och yrkesförberedande program, men tyvärr visar genomgången att mängden relevant forskning är begränsad. Den andra frågan berör yrkesutbildningens längd och innehåll, där det finns tydliga studier av de reformer som yrkesutbildningen har genomgått under 1990-talet. Den tredje frågan berör betydelsen av var yrkesutbildningen äger rum, d.v.s. om den är arbetsplatsförlagd eller skolförlagd, ett område där det finns en hel del internationella studier.

I korthet visar den forskning som finns att skärpta behörighetskrav till yrkesprogrammen kan leda till att andelen elever som ställs utanför gymnasieskolans nationella program ökar. Detta drabbar särskilt elever med svaga studieresultat. När det gäller yrkesutbildningens längd visar forskningen att förlängningen av utbildningstiden från två till tre år (som var en del av gymnasireformen 1991) ledde till att andelen som fullföljer gymnasiestudierna minskade, d.v.s. avhoppet har blivit fler. Beträffande yrkesutbildningens innehåll visar genomgången att svenska yrkeselever tillbringar en relativt liten andel av studietiden på arbetsplatsförlagd praktik jämfört med andra länder. Dessutom uppfylls inte alltid de minimikrav som reglerar mängden praktik varför det är rimligt att tro att många elever som avslutat yrkesutbildningar har dåligt utvecklade kontakter med arbetslivet. Då informella kontakter och sociala nätverk är mycket viktiga för ungas arbetsmarknadsinträde, särskilt för unga utan högre utbildning, blir det ännu viktigare att skolan och arbetslivet samarbetar och hjälper eleverna att skapa dessa kontakter med arbetslivet.

En ytterligare fråga gäller tillgången på praktikplatser för olika elever. Barn till invandrade föräldrar tycks i lägre grad göra praktik på arbetsplatser än vad andra elevgrupper gör, något som kan bidra till negativ social selektion. Till sist visar forskningen att lärlingsutbildning leder till lägre arbetslöshet efter avslutad utbildning än vad den skolbaserade yrkesutbildningen gör. Detta framkommer både vid länderjämförelser, sysselsättningen bland ungdomar är systematiskt högre i de länder som har välutvecklade lärlingssystem än i länder som saknar detta, och i studier som jämfört olika utbildningsformer inom länder.

Resultaten tyder på att en ökning av andelen arbetsplatsförlagd utbildning är den viktigaste punkten på dagordningen om man vill förbättra ungdomarnas arbetsmarknadssituation genom reformer inom yrkesutbildningen. En hårdare reglering av den arbetsplatsförlagda praktiken (som t.ex. att avlägsna undantaget som tillåter skolförlagd praktik) skulle leda till att skolorna realiserar den angivna mängden arbetsplatsförlagd utbildning, vilket troligen har positiva effekter, framförallt för svaga grupper som tycks överrepresenterade bland de som fått relativt lite arbetsplatsförlagd utbildning i det nuvarande systemet. Om yrkesutbildningar som inte lever upp till mängden arbetsplatsförlagd utbildning inte tillåts få fortsätta kommer även utbudet av utbildningsinriktningar styras i riktning mot behovet på den lokala arbetsmarknaden. Detta skulle

i förlängningen kunna leda till ett utbud av yrkesutbildningar som i högre grad utbildar till en existerande arbetsmarknad. Den nya gymnasiereformen 2011 går delvis i denna riktning i och med introduktionen av lärlingsutbildningen, där minst hälften av utbildningstiden är förlagd till en arbetsplats. Regleringen av mängden APU (minst 15 veckor) finns dock kvar för de som väljer en annan yrkesutbildning än den som ges av lärlingsspåret. Till sist har regleringen kring det undantag i gymnasieförordningen som tillåter skolor att använda sig av alternativet skolförlagd praktik om det saknas praktikplatser skärpts i 2010 års uppdatering av lagtexten (se fotnot 7) men innebörden är även efter uppdateringen att alternativet skolförlagd praktik fortsättningsvis finns kvar.⁶ (SFS 1992).

⁶ 6 § Om arbetsplatsförlagt lärande inte kan erbjudas på ett yrkesprogram får utbildningen anordnas bara om 1. planerade platser för arbetsplatsförlagt lärande inte kan tillhandahållas på grund av omständigheter som huvudmannen inte kunnat råda över, eller 2. utbildningen av säkerhetsskäl inte kan förläggas till en arbetsplats utanför skolan. Det arbetsplatsförlagda lärandet ska i de fall som avses i första stycket bytas ut mot motsvarande utbildning förlagd till skolan. Innan huvudmannen beslutar om detta ska samråd ske med det lokala programrådet. Om utbildning har skolförlagts på grund av vad som sägs i första stycket 1, ska huvudmannen vidta de åtgärder som behövs för att utbildningen så snart som möjligt ska förläggas till en arbetsplats. Förordning (2010:1040).

Referenser

- Albaek, K. (2005), "Om lärepladsspörsmålet", *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1, 1–25.
- Arnell Gustafsson, U. (2000), "Marknad eller utbildningspolitik? Om ungdomars extrajobb och den arbetsplatsförlagda utbildningen som väg in i arbetslivet", *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 6(3), 167–184.
- Baumert, J., Maaz, K., Trautwein, U. och Lüdtke, O. (2010), "Educational Transitions and Differential Learning Environments: How Explicit Between-School Tracking Contributes to Social Inequality in Educational Outcomes", *Child Development Perspectives*, 2(2), 99–106.
- Betts, J. och Grogger, J. (2003), "Achievement, educational attainment, and entry-level earnings", *Economics of Education Review*, 22(4), 343–352.
- Björklund, A., Fredriksson, P., Gustafsson, J. E. och Öckert, B. (2010), "Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter – Vad säger forskningen?", rapport 2010:13 Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Bishop, J. och Mane, F. (2001), "The impacts of minimum competency exam graduation requirements on high school graduation, college attendance and early labor market success", *Labour Economics*, 8(2), 203–222.
- Black, S., Deveraux, P. och Salvanes, K. (2005), "Why Apple doesn't Fall Far: Understanding Intergenerational Transmission of Human Capital", *American Economic Review* 95(1), 437–449.
- Blau, D. och Robins, P. (1992), "Job Search Outcomes for the Employed and Unemployed", *Journal of Political Economy*, 98(3), 637–655.
- Brunello, G. och Checchi, D. (2007), "Does School Tracking Affect Equality of Opportunity? New International Evidence", *Economic Policy*, 22, 781–861.

- Crul, M. (2007), "Pathways to Success for the children of immigrants", Bertelsmann Stiftung and Migration Policy Institute.
- Cockx, B. och Picchio, M. (2009), "Are Short-Lived Jobs Stepping Stones to Long-Lasting Jobs?" IZA DP, nr 4007.
- Elias, P., Heraes E., och Baker, M. (1994), "Vocational Education and Training in Britain and Norway", in *Training and the private sector*, Lisa M. Lynch (red.), University of Chicago Press, Chicago.
- Figlio, D. och Lucas, M. (2004), "Do high grading standards affect student performance?" *Journal of Public Economics*, 88(9–10), 1815–1834.
- Frans, W. och Zimmerman, V. (2002), "The Transition from Apprenticeship Training to Work", *International Journal of Manpower*, 23(5), 411–425.
- Gangl M. (2003), "Returns to Education in Context: Individual Education and Transition Outcomes in European Labour Markets", i W. Muller and M. Gangl (red.), *Transitions from Education to Work in Europe – the Integration of Youth into EU Labour Markets*, Oxford University Press, Oxford.
- Green, A. (1999), "Education and Globalization in Europe and East Asia: Convergent and Divergent Trends", *Journal of Education Policy*, 14(1), 55–71.
- Hall, C. (2009), "Förlängningen av yrkeslinjerna på gymnasiet: effekter på avhopp, utbildningsnivå och inkomster", *Ekonomisk Debatt*, 37(8), 61–75.
- Hanushek, E. A., och Wössmann, L. (2006), "Does Educational Tracking Affect Performance and Inequality? Difference in Difference Evidence Across Countries", *Economic Journal*, 116, 63–76.
- Helland, H. och Støren, L. A. (2006), "Vocational Education and the Allocation of Apprenticeships: Equal Chances for Applicants Regardless of Immigrant Background?" *European Sociological Review*, 22(3), 339–351.
- Herzog-Punzenberger, B. (2003), "Ethnic Segmentation in School and Labor Market – 40 year Legacy of Austrian Guestworker Policy", *International Migration Review*, 37(4), 1020–1144.
- Ioannides Y. M. och Datcher Loury L. (2004), "Job Information Networks, Neighborhood Effects, and Inequality", *Journal of Economic Literature*, 42(4), 1056–1093.

- Jacob, B. (2001), "Getting Tough? The Impact of Mandatory High School Graduation Exams on Student Outcomes", *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 23(2), 99–122.
- Jonsson, J. O. (2007), "Gymnasiets yrkesutbildningar efter reformen – mer valvärda alternativ?", pp. 123–142 i J. Olofsson (ed.), *Utbildningsvägen – vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*, SNS, Stockholm.
- Kemple, J. och Scott-Clayton, J. (2004), *Career Academies: Impacts on Labor Market Outcomes and Educational Attainment*, New York.
- Kemple, J. och Willner, C. (2008), *Career Academies: Long-Term Impacts on Labor Market Outcomes, Educational Attainment, and Transitions to Adulthood*, New York.
- Lillard, D. och DeCicca, P. (2001), "Higher standards, more dropouts? Evidence within and across time", *Economics of Education Review*, 20(5), 459–473.
- Meghir, C. och Palme, M. (2005), "Educational Reform, Ability and Family Background", *American Economic Review*, 95(1), 414–424.
- Nordström Skans, O. (2005), "Har ungdomsarbetslöshet långsiktiga effekter?", *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, 11(3), 147–156.
- Nordström Skans, O. (2009), "Varför är den Svenska Ungdomsarbetslösheten så hög?" Rapport till Finanspolitiska rådet.
- OECD (2004a), *Learning for Tomorrow's world: First Results from PISA 2003*, OECD, Paris.
- OECD (2004b), *Completing the Foundation for Lifelong Learning, an OECD Survey of Upper Secondary Schools*, OECD, Paris.
- OECD (2006), *The Jobs for Youth Review*, OECD, Paris.
- OECD (2008a), *OECD Economic Surveys Sweden*, OECD, Paris.
- OECD (2008b), *Learning for Jobs*, OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD, Paris.
- OECD (2009), *Education at a Glance 2009*, OECD Indicators, Paris.
- OECD (2010a), "Rising Youth Unemployment During the Crisis: How to Prevent Negative Long-Term Consequences on a Generation", OECD Social, Employment and Migration Papers, no. 106.
- OECD (2010b), "Learning for Jobs", Synthesis Report of the OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD, Paris.

- Olofsson, J. och Wadensjö, E. (2006) "Lärlingsutbildning – ett återkommande bekymmer eller en oprövad möjlighet?", ESS Rapport 2006:4.
- Olofsson, J. och Panican, A. (2008), "Ungdomars väg från skola till arbetsliv", TemaNord, Rapport 584.
- Parey, M. (2008), "Vocational Schooling versus Apprenticeship Training – Evidence from Vacancy Data", manuscript.
- Pekkarinen, T., Uusitalo, R. och Kerr, S. (2009), "School tracking and intergenerational income mobility: Evidence from the Finnish comprehensive school reform", *Journal of Public Economics*, 93(7–8), 965–973.
- Pellizzari, M. (2004), "Do Friends and Relatives Really Help in Getting a Good Job?", CEP Discussion Paper, no. 623.
- Quintini, G., Martin, J. P., och Martin, S. (2007), "The Changing Nature of the School-to-Work Transition Process in the OECD Countries", IZA Discussion Paper, no. 2582.
- Ryan, P. (2001), "The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective." *Journal of Economic Literature*, 39(1), 34–92.
- SCB (2008), "Etablering på arbetsmarknaden, tre år efter gymnasieskolan", Temabladd 2008:2, Stockholm.
- SCB (2009), "Tema utbildning", Statistiska meddelanden, AM 11 SM 0902, Stockholm.
- Schröder, L. (2000), "Ungdomsarbetslösheten i ett internationellt perspektiv", rapport 2000(4), Institutet för arbetsmarknads- politisk utvärdering.
- Schubert, F. och Becker, R. (2010), "Social inequality of reading literacy: A longitudinal analysis with cross-sectional data of PIRLS 2001 and PISA 2000 utilizing the pair wise matching procedure", *Research in Social Stratification and Mobility*, 28(1), 109–133.
- SFS (1992), Gymnasieförordningen, 1992:394.
- SFS (1999), Gymnasieförordningen, Utbildningens innehåll – Arbetsplatsförlagd utbildning, 1999:844.
- SFS (2007), Förordning om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning, 2007:1349.
- Skedinger, P. (2007), "The design and effects of collectively agreed minimum wages, evidence from Sweden", WP. 700, Institutet för Näringslivsforskning.
- Skedinger, P. (2008), *Effekter av anställningskydd – vad säger forskningen*, SNS förlag, Stockholm.

- Skolverket (1999), *Skolan och den föränderliga ekonomin*, rapport nr 179, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2001), *Barnomsorg, skola och vuxenutbildning. Skolverkets lägesbedömning 2001*, rapport nr 211, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2004), *Arbetsplats för Lärande – Om Samverkan mellan Skola och Arbetsliv*, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2005), *The Swedish School System*, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2006), *Educational results, national level*, rapport nr 274, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2007a), *Descriptive data on pre-school activities, school-age childcare, school and adults education in Sweden 2006*, rapport nr. 283, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2007b), *Heltid och resursförstärkning – utvecklingen av individuella program*, dnr: 2006-03130, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2008) *Studieresultat i gymnasieskolan – en statistisk beskrivning av ofullständiga gymnasiestudier*, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2009), *Skolverkets lägesbedömning 2009*, rapport nr. 337, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2010a), *Barn, elever och personal. Riksnivå*, rapport nr. 347, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2010b), *En ny gymnasieskola – GY 2010*, Skolverket, Stockholm.
- Skolverket (2010c), *Redovisning av uppdraget att redovisa omfattningen av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning och hur statsbidraget har använts*, Skolverket, Stockholm.
- SOU 1981:96, *En reformerad gymnasieskola. Ett principbetänkande av gymnasieutredningen*, Fritzes, Stockholm.
- SOU 1993:85, *Ursprung och Utbildning – Social Snedrekrytering till högre studier*, Fritzes, Stockholm.
- SOU 2008:27, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, Fritzes, Stockholm.
- SOU (2009:85), *Gymnasial lärlingsutbildning – hur blev det?*, Delbetänkande av Nationella Lärlingskommittén, Fritzes, Stockholm.
- SOU (2010:19), *Lärling – en Bro Mellan Skola och Arbetsliv*, Fritzes, Stockholm.

- Söderström, M., och Uusitalo, R. (2010), "School Choice and Segregation: Evidence from an Admission Reform", *Scandinavian Journal of Economics*, 112(1), 55–76.
- van der Velden, R., och Wolbers, W. M. (2001), "The Integration of Young People into the Labour Market within the European Union: the Role of Institutional Settings", Research Centre for Education and the Labour Market, working paper no 2001/7E.
- Wolbers, M. H. J. (2007), "Patterns of Labour Market Entry: A Comparative Perspective on School-to-Work Transitions in 11 European Countries", *Acta Sociologica*, 50(3), 189–210.
- Worbs, S. (2003), "The Second Generation in Germany: Between School and Labor Market", *International Migration Review*, 37(4), 1011–1038.
- Åslund, O., Erikson, R., Nordström Skans, O. och Sjögren, A. (2006), *Fritt inträde? Ungdomars och invandrades väg till arbete*, SNS Förlag, Stockholm.
- Åslund, O. och Rooth, D.-O. (2007), "Do When and Where Matter? Initial Labor Market Conditions and Immigrant Earnings", *Economic Journal*, 117, 422–448.

Appendix A: Arbetslöshet och utbildningsinriktning⁷

Detta appendix beskriver hur arbetslöshetsrisken under övergångsfasen från gymnasium till arbete beror på utbildningens inriktning. Analysen baseras på registerbaserad statistik från Arbetsförmedlingen. Det bör noteras att det finns ett antal skillnader mellan denna statistik och den officiella arbetslöshetsstatistiken. Den officiella arbetslöshetsstatistiken baseras på urvalsundersökningar (arbetskraftsundersökningarna) där intervjupersoner ombeds svara på frågor om i vilken utsträckning de arbetar, och om de inte gör det, om de söker arbete eller väntar på ett arbete som ska börja inom tre månader. I den officiella statistiken räknas de som inte arbetar men aktivt söker efter (alternativt väntar på) ett arbete som arbetslösa, vilket också är den rådande internationella definitionen av arbetslöshet. Ett alternativt sätt att mäta arbetslöshet är att använda sig av Arbetsförmedlingens register över inskrivna personer. En nackdel med detta är att inte alla arbetslösa skriver in sig vid förmedlingen, framförallt inte bland de unga som ofta inte har rätt till arbetslöshetsersättning. En annan nackdel är att det inte är säkert att alla inskrivna faktiskt söker efter arbete, vilket innebär att inte alla inskrivna med säkerhet är arbetslösa enligt den gängse definitionen. Fördelen med att använda registerdata är dock att de är mer heltäckande och lättare kan kopplas till andra datakällor.

⁷ Beräkningarna i detta appendix är gjorda av Oskar Nordström Skans.

För att studera hur arbetslöshetsrisken varierar mellan olika utbildningsinriktningar på gymnasiet kombinerar vi arbetsförmedlingens statistik med data från utbildningsregistret, vilket innehåller uppgifter om de som avslutat grundskolan respektive gymnasieskolan.⁸ Vi mäter arbetslöshetsrisk som antalet dagar personen är inskriven vid Arbetsförmedlingen under samma år som personen gått ut från gymnasiet. Vi inkluderar tid i olika typer av åtgärder, men inte tid i sökandekategorier som innebär arbete, som till exempel timanställning. Vi kodar lokala specialutformade program och program vid friskolor som tillhörande de närmast liggande nationella programmen. De program som helt saknar koppling till nationella program, som exempelvis Waldorfskolor, kodas som övrigt.

Tabell A1 visar hur arbetslösheten varierar mellan olika utbildningsinriktningar. Tabellen visar att den genomsnittlige gymnasisten har 26 dagars registrerad arbetslöshet under det halvår som följer efter att han eller hon avslutat gymnasiet. Antalet dagar är något högre för yrkesinriktade program och det finns betydande skillnader mellan olika program. Tabellen visar dock även att grundskolebetygen skiljer sig åt betydligt mellan de som går olika program, vilket innebär att de skillnader i utfall vi ser lika gärna kan bero på skillnader mellan de studenter som väljer olika program som på programmen i sig.

För att ta så långt det är möjligt ta hänsyn till att de som går olika program kan skilja sig åt systematiskt i andra avseenden skattar vi en regressionsmodell som tar hänsyn till betydelsen av familjebakgrund och grundskolebetyg. Resultaten redovisas i tabell A2. Alla skattningar visar skillnader i antal dagar av arbetslöshet jämfört med en ”referenskategori” (omvårdnadsprogram, man, bland de högsta 10 procenten i betygsfördelningen, 2006) efter att hänsyn tagits till de andra faktorerna som visas i tabellen och till familjebakgrund. Skattningarna av programeffekter visar till exempel hur många fler dagar i arbetslöshet under avgångsåret studenterna på olika program hade jämfört med liknande studenter som gått omvårdnadsprogrammet. Storleken på skattningarna förstås bäst om de sätts i relation till medelvärdet som var 26 dagars arbetslöshet under år 2006.

Resultaten visar att det finns betydande skillnader i utfall även efter att hänsyn tagits till föräldrabakgrund och grundskolebetyg.

⁸ De data som används i analysen har även använts av OECD (2008, Box 4.2) för att studera risken för långtidsarbetslöshet bland ungdomar.

Studenter som gått naturbruksprogrammet, estetiskt program eller medieprogrammet tillbringade exempelvis fler dagar i arbetslöshet under året än studenter med liknande betyg och föräldrabakgrund som gått omvårdnadsprogrammet (skillnaden var drygt 20 dagar). Omvårdnadsprogrammet är det program som var mest framgångsrikt i detta avseende, men skillnaderna mot bygg-, fordons- eller industriprogrammen är små och inte statistiskt säkerställda. De stora studieförberedande programmen natur-, teknik- och samhällsprogrammen, placerar sig i mitten av fördelningen.

Genomgående visar resultaten också att studenter med lägre grundskolebetyg har en högre arbetslöshetsrisk, skillnaderna mellan de med sämst och bäst betyg är i samma storleksordning som skillnaderna mellan de program som är förknippade med högst och lägst arbetslöshetsrisk. Som visas av OECD (2008) är även risken att fastna i långvarig arbetslöshet större för dem med låga grundskolebetyg.

Vi ser också att yrkesinriktade program som utförts i en lokal form (antingen via en friskola eller via en kommunal specialinriktning) är förknippade med en något högre arbetslöshetsrisk än motsvarande nationella program, men dessa skillnader får i sammanhanget betraktas som små. Även könsskillnaderna och skillnader mellan olika år är av mindre betydelse än betygs- och programskillnaderna.

Tabell A.1 Registrerad arbetslöshet vid arbetsförmedlingen under gymnasieavgångsåret (2006)

	Arbetslöshet			Betygsrang (1-100) från grund- skolan	Antal obeserva- tioner
	Antal dagar per student	Andel av total arbets- löshet	Andel av studenter		
Yrkesförberedande	32,8	53,4%	41,8%	41	35 187
Livsmedelsprogrammet (LP)	49,8	0,5%	0,9%	37	392
Naturresursprogrammet (NP)	42,7	3,0%	4,9%	47	2 501
Barn och fritid (BF)	41,9	4,2%	6,8%	37	3 505
Handelsprogrammet (HP)	40,6	4,2%	6,6%	37	3 504
Mediaprogrammet (MP)	36,5	4,7%	6,7%	51	3 956
Hotel och restaurang (HR)	34,0	4,3%	5,7%	40	3 656
Elprogrammet (EC)	33,7	5,9%	7,8%	42	4 991
Hantverksprogrammet (HV)	33,2	2,0%	2,5%	55	1 658
Fordonsprogrammet (FP)	28,3	3,7%	4,1%	29	3 112
Industriprogrammet (IP)	25,5	1,9%	1,8%	42	1 558
Omvårdnadsprogrammet (OP)	21,3	3,2%	2,7%	41	2 700
Energiprogrammet (EN)	20,4	0,7%	0,6%	35	621
Byggprogrammet (BP)	16,4	3,6%	2,3%	36	3 033
Studieförberedande	20,0	42,7%	54,8%	69	46 110
Estetiskt program (ES)	33,2	6,4%	8,3%	62	5 399
Tekniskt program (TE)	22,1	5,9%	5,1%	62	4 962
Samhällsvetarprogrammet (SP)	20,0	28,1%	21,8%	66	23 651
Naturvetarprogrammet (NV)	13,4	14,4%	7,5%	81	12 098
Övriga	30,6	3,3%	4,0%	62	2 800
Alla	25,7	100%	100%	57	84 097

Bara de med grundskolebetyg är med i datamaterialet (1146 observationer tappas). "Övriga" innehåller studenter från program som saknar koppling till nationella program (till exempel Waldorf, International Baccalaureate, och inriktningar med nationellt intag). Endast de med slutbetyg enligt gymnasiregistret ingår. Betygsrangen är räknat som plats i den totala betygsfördelningen (per år) vid grundskolans slut. Medelvärdet är högre än 50 eftersom de med lägre betyg mer sällan går klart gymnasieskolan. Källa: Händel och SCB:s utbildningsregister.

Tabell A.2 Skillnader i antal dagar som registrerat arbetslös beroende på typ av inriktning med hänsyn taget till grundskolebetyg och familjebakgrund (2002–2006)

Program	Skattning	Standard-fel		Skattning	Standard-fel
Naturbruk	NP 29,138**	(1,851)	Kvinna	2,534**	(0,430)
Estetiskt	ES 23,040**	(1,522)	Man	(referens)	
Media	MP 22,229**	(1,585)	Grundskolebetyg		
Barn och fritid	BF 18,448**	(1,642)	Lägsta 10 procenten: 1	28,797**	(1,971)
Övriga	- 18,049**	(1,577)	2	26,364**	(1,296)
Livsmedel	LP 17,671**	(3,488)	3	18,768**	(1,071)
Handels	HP 17,640**	(1,653)	4	15,650**	(0,952)
Hantverk	HV 17,550**	(1,936)	5	12,842**	(0,854)
Samhälls	SP 16,952**	(1,276)	6	9,331**	(0,781)
Naturvetenskaplig	NV 16,182**	(1,347)	7	7,020**	(0,718)
EI	EC 15,878**	(1,538)	8	4,913**	(0,652)
Hotell & restaurang	HR 15,127**	(1,525)	9	2,648**	(0,581)
Tekniskt	TE 14,655**	(1,493)	Högsta 10 procenten: 10	(referens)	
Energi	EN 6,874*	(2,679)	År		
Industri	IP 2,097	(2,023)	2002	-1,206*	(0,525)
Fordons	FP 1,593	(1,722)	2003	1,600**	(0,505)
Bygg	BP 0,014	(1,634)	2004	3,785**	(0,484)
Omvårdnad	OP (referens)		2005	5,988**	(0,544)
			2006	(ref)	
Friskola	Yrkesförb, 3,218**	(1,168)			
	Studieförb, -0,979	(0,850)	Konstant	-3,884**	(1,456)
	Annat 3,600	(3,155)			
Lokal special- utformad inriktning	Yrkesförb, 3,176*	(1,246)			
	Studieförb, 0,797	(0,575)	Antal observationer	123 592	
	Annat 7,120	(3,797)	Antal syskongrupper	60 309	

Skattningarna är baserade på jämförelser mellan syskon som valt olika inriktningar. Urvalet består av avgångna från gymnasieskolans program som har grundskolebetyg och som har minst ett syskon som också uppfyller detta villkor. Kategorin med lägst arbetslöshet har valts som referens (med undantag för år). Källa: Händel, flergenerationsregistret och utbildningsregistren. * och ** indikerar att skattningen är skild från noll med 95 resp. 99 procents säkerhet.

Vocational Training and Labor Market Entry – Summary

Introduction

Youth unemployment in Sweden has increased during the past decade to an extent that the Swedish youth unemployment rate is currently among the highest in the OECD member countries (OECD 2008). Against that background, this report examines the transition from upper secondary school to employment for those youths who do not intend to continue to higher education in Sweden. Three facts suggest that the design of vocational upper secondary educations may be of major importance. First, many youth unemployment spells start directly after the end of upper secondary education. The large number of unemployment spells at this point suggests that the transition from school to work might be improved upon. Second, the youth unemployment rates and the speed of transitions into the labor market appear to be partly determined by the fields of study. Third, while the unemployment spells on average are quite short, we know that those youth who experience long jobless spells are mainly drop-outs from upper secondary education. While students in certain vocational tracks (such as electricity and construction programs) to a large extent tend to graduate within the statutory time, the same is only true for 63% and 68% of students in the industrial and vehicle programs.

These facts suggest that the design of vocational education in upper secondary school is important for understanding the poor performance of the Swedish youth labor market. Taking this as the point of departure, this report reviews the international research literature and interprets it in the context of the Swedish system of upper secondary education. Three main questions are addressed: The first one concerns the importance of admission rules to voca-

tional education, a question that is of particular interest as stricter rules (both to school-based and apprenticeship programs) are to be implemented as a part of the 2011 upper secondary school reform. The second question is about the length and content of vocational education, which is mainly addressed by examining research about previous school reforms. The third question concerns the importance of workplace-based and school-based vocational education. This section also discusses apprenticeships which have been virtually non-existent in Sweden but are being introduced as a pilot scheme. Finally, the report suggests potential changes in the design of vocational education that might help to reduce youth unemployment in Sweden.

Improving the school-to-work transition for vocational students – what do we know from research?

Admission to programs in upper secondary school is restricted through requirements on students' previous school grades. The admission rules regulate the number of students being accepted but the strictness of the rules can also be expected to matter for other outcomes. For example, with too generous admission rules, students who just about meet the requirements may perform poorly or fail to finish the program. Too generous rules might also have a detrimental impact on the motivation of students in compulsory school. Too strict admission rules to vocational programs, on the other hand, may lead to students who are least likely to be accepted to alternative programs to not be admitted at all.

There are very few Swedish studies on the importance of admission rules for educational outcomes. Early studies have mainly focused on the effects of systems of admission rules to higher education on social exclusion. The main finding is that there are no such effects. Concerning the effects of stricter grading and examination rules, there is substantial evidence from the US, where the main result is that stricter rules improve students' test results. The improvement is larger for high achievers than for students with poorer school performance. Most studies also show that stricter rules lead to lower graduation rates, suggesting that some negative effect might appear from student competition. In sum, the research points to increased risks that students drop out of school and that this risk is larger for students with weaker school performance.

Previous Swedish research concerning the length and content of vocational education has primarily made use of the 1991 upper secondary school reform. That reform prolonged vocational programs from two to three years, with the third year mainly expanding the theoretical content of vocational education. In addition, the reform gave basic eligibility to apply to university after graduating from any program at the upper secondary level. The part of the reform that was directed towards vocational education was first implemented as a pilot scheme in 1988–1991. Research shows that the prolongation of vocational tracks reduced the probability of graduating from upper secondary school by 35 percent in Sweden. For students with weak school performance, the probability to drop out increased by 50 percent. The third year of vocational education had no effect on a student's transition to university. The initial effect on income was negative, a consequence of the lengthening by one year of the education. In the longer run, a small positive income effect was found, but that was so small that the initial negative effect on income was not likely to be compensated for. These results are in line with those found in experimental evaluations of vocational education at the upper secondary level (the so-called Career Academies) in the US. In sum, the evidence suggests that the prolongation of vocational education as it was implemented in the 1991 school reform in Sweden does not appear to have been successful in improving the school-to-work transition.

The final question in this report concerns the relative merits of workplace-based and school-based vocational education. It is generally argued that workplace training has several advantages. In addition to its potential to provide a good learning environment for students, it also facilitates recruitment by providing employers with insights into the qualifications of potential new workers. It can also provide a link between firms and schools, so that school administrations can learn about the skills employers demand. In Sweden today, all vocational programs are required to include 15 weeks of workplace-based education. In practice, the programs are not always able to provide that training, as teachers have limited time resources. As a consequence, responsibility for organizing vocational training places has to some extent shifted from the schools to the students.

Apprenticeship training, an alternative model of workplace training, is currently being tested in Sweden. The trial period is bet-

ween July 1st 2008 – June30th 2011 and the education is required to include work-place learning for at least half of the time, or 1 250 points. The National agency for education can distribute 6 000 study slots and all schools that have applied in 2010 were provided with slots.

There is a large international literature about vocational education that is based on country comparisons. The typical finding is that youth employment is higher in countries with well-developed apprenticeship systems. The positive effects of vocational education are most pronounced in countries where the education has a specific rather than a general character, i.e., where it is directed towards a particular occupation and where there is a clear connection between schools and workplaces. A general problem in these studies is that the countries differ in other ways that affect the labor market position of youths, such as, for instance, wage setting institutions or labor-market legislation. An alternative is to analyze labor market outcomes for youths who have attended different educations within a country, but then there are of course differences in the skills and abilities that students start out with. One way to reduce this problem is to conduct an experimental study with randomly allocated study slots.

There are few such studies, but one example is a study based on evaluations of US Career Academies, which combine academic learning at the upper secondary level with vocational training at a workplace. The results of this study were that the effects on income were positive for men but not for women and dropout rates were lower than at regular schools. A German experimental study found that students who finish an apprenticeship are experiencing lower unemployment rates at the age of 23–36 years.

Conclusions

This report discusses how to improve the school-to-work transition for vocational students based on international research findings. The main results include that stricter grading and examination rules increased the risk that students drop out of formal education and that this risk is larger for students with weaker school performance. Similar effects were found from an evaluation of the prolongation of the vocational education from two to three years.

Research that evaluates vocational education shows that at least some vocational education in combination with theoretical education seems to have positive effects on labor market outcomes. The research also points to the importance of well-developed cooperation between schools and workplaces. The failure to adequately provide work-place training to students is a major shortcoming of the organization of Swedish vocational education. In the research on apprenticeships, the typical finding is that students who finish apprenticeships seem to suffer less from unemployment than other student groups. In line with this, youth employment is also found to be higher in countries with well-developed apprenticeship systems.

In sum, the results in this report indicate that the most important policy suggestion for reducing youth unemployment through reforms of vocational education is to increase the share of workplace training. This would be crucial for creating closer contacts between students, schools and the local labor market. Vocational programs that fail to meet the workplace-training requirements should be discontinued. The 2011 upper secondary school reform is to some extent, going in this direction in introducing the possibility to work as an apprentice while attending upper secondary school. However, the minimum amount of work-based training (15 weeks) is unchanged for those who choose vocational education other than the apprenticeship education.